

■
**GÜNÜMÜZ TASAVVUF TARTIŞMALARINA İMÂM-I
RABBÂNÎ'DEN ÇÖZÜMLEMELER**

For Modern-Day Sufism Discussions Analyses by Imam Rabbani

Prof.Dr.

CEVDET KILIÇ

Çanakkale 18 Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

İmâm-ı Rabbânî tasavvuf düşüncesine kattığı yenileyici fikirleriyle “müceddid” ünvanı almıştır. Onun en önemli eseri olan *Mektûbât-ı Rabbânî*’sinden hareketle, tasavvuf düşüncesinden birkaç hususu ele almaya çalıştık. Tasavvufta müşid-i kâmilin yeri ve önemi, ehl-i sünnet inancına sahip olmanın önemi, Kur’an ve sünnetin tasavvufta olmazsa olmaz değeri ve tasavvufta sokulmaya çalışılan bid’atlere karşı İmâm-ı Rabbânî’nin tavrı konularına yoğunlaştık. Bu makaleyi kaleme almamızdaki amacımız, günümüzde tasavvuf düşüncesine yapılan saldırılar ve bir takım tartışmalar olup, yapılan saldırıların yanlışlığını ve yersizliğini İmâm-ı Rabbânî üzerinden ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: İmâm-ı Rabbânî, Tasavvuf, Ehl-i sünnet, Bid’at,

Abstract

Imam-i Rabbani received the title of “mujaddid” with his refreshing ideas that added to the thinking of Sufism. In this article, by examining the most important work of İmâm-ı Rabbani, the *Mektubat-i Rabbani*, we tried to address a few issues from the Sufi thinking. We have concentrated on the attitude of Imam al-Rabbani for the place and importance of murshid (guide) and possessing the faith of the Sunnah, the indispensable value of the Qur’an and the Sunnah to Sufism, and the bid’ahs tried to be introduced into Sufism. The main purpose of taking this article is to draw the attention to the aggression towards Sufi thinking and some debates and to reveal the mistake and unjustness of the attacks made to Sufi thinking through the ideas of Imam-i Rabbani.

Key Words: İmâm-ı Rabbânî, Sufism, Ahlussunnah, Bid’ah

Giriş

Son zamanlarda dini düşünceye dayalı bazı kavram ve müesseselerin içi boşaltılarak anlamsızlaştırılmaya çalışılmaktadır. Tasavvuf, tarikat, mürşit, mürit, cemaat gibi kavramlar bunlardan birkaçı olarak zikretmek mümkündür. Kelâm, Felsefe ve Tasavvuf, İslâm medeniyetinin oluşumuna kaynaklık eden üç önemli müessesedir. Günümüzde tasavvuf müessesesini, itibarsızlaştırmak ve anlamsızlaştırmak üzerine ciddi çabaların var olduğu bilinen bir gerçektir. Sonuç iki yönlüdür. Birincisi tarihte, sanattan estetiğe, edebiyattan siyasete pek çok ilmi disiplin ve uygulamalı sosyal alanlarda büyük etkisi ve katkısı olan tasavvuf temsilcilerinin itibarsızlaştırılması ve bu tür büyük mutasavvıfların yetişmelerine engel olunmasıdır. İkincisi ise savaş, kaos ve iç karışıklıklar gibi zor zamanlarda insanların motivasyonlarını artırmak, iç dünyalarını manen güçlü kılmak ve sağlam karakterli insan yetiştirmek için ufuk açan, fikir veren çözümler üreten tasavvuf müessesinin içi boşaltılmak ve anlamsızlaştırılmak istenmektedir. Neticede bu tür çabaların ana gayesi, toplumu oluşturan güçlü karakterli şahsiyetlerin yetişmelerini engelleyerek insan faktörünü devre dışı bırakmaktır.

Tarih boyunca mutasavvıfların faaliyetleri, buldukları konumları itibarıyla iki koldan olmuştur. Birincisi, Kur'an-ı Kerim ve sahih sünnetin anlaşılması üzerinden hareketle, gerçek tasavvufun İslâm'ın saf ve bid'atlerden uzak haliyle anlaşılması ve yaşatılması boyutuyla "içten", ikincisi İslâm'ı ortadan kaldırmaya yönelik niyetleri olan, saldırılarını bu noktada yoğunlaştıran, bunu başaramayacaklarını anladıklarında ise saf halini bozarak özellikle bid'atler üzerinden saldırıda bulunanlara karşı "dıştan" verdikleri mücadeledir. Bunlardan biri de şüphesiz İmâm-ı Rabbânî (1564-1624)'dir..

Bu çalışmamızda özellikle tasavvuf düşüncesine yenileyici fikirleriyle "müceddid" unvanı almasına vesile olan İmâm-ı Rabbânî'nin en önemli eseri *Mektûbât-ı Rabbânî*'sinden hareketle, günümüz insanının akıl ve idrakine hitap eden Kur'an-ı Kerim ve sahih sünnet çerçevesinde tasavvufi düşüncenin anlaşılmasında, bid'atlerle ve İslâm'a sozulmaya çalışılan sapık cereyanlara karşı verdiği mücadeleyi ele alma-

ya çalışacağız. Bu makaleyi kaleme almamızdaki asıl düşünce tasavvuf düşüncesine yersiz saldırıları göz önüne sermek ve gerçek tasavvufun İmâm-ı Rabbânî'nin belirttiği gibi, "tarikât ve hakikat, şeriatın tamamlayıcıları" olduklarını ortaya koymaktır.¹

İmâm-ı Rabbânî Hayatı ve Yaşadığı Dönem

İmâm-ı Rabbânî'nin tasavvuf düşüncesinin, Kur'an ve sünnet ekseninde günümüz insanına verdiği mesajlar ve alınması gereken dersler açısından öneminin anlaşılması için hayatına, yaşadığı döneme ve mücadelesine yakından bakmak gerekir. İmâm-ı Rabbânî 16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın başlarında Babürlülür'in hüküm sürdüğü dönemde Hindistan'da yaşamıştır. Hint toprakları, on birinci yüzyılda yavaş yavaş Müslümanların eline geçmiştir. Bilindiği gibi İslâm dininin tebliği, tarih boyunca yayıldığı coğrafyalarda din âlimleri, tüccarlar, askerler ve sûfiler vasıtasıyla yapılmıştır. Hint toprakları üzerinde İslâm'ın yayılması, geniş ölçüde Suhreverdiyye, Kâdiriyye ve Çiştîyye tasavvuf okulları vasıtasıyla olmuştur.²

İmâm-ı Rabbânî'nin asıl adı Şeyh Ahmed Sirhindî dir. Hz. Ömer'in soyundan geldiği için Fârûkî nisbesiyle de anılır. Sirhindî hicrî ikinci bin yılın başlangıcında yaşadığı için "Müceddid-i elf-i Sani" lakaplarıyla da anılır. En çok kullanıldığı lakabı ise İmâm-ı Rabbânî'dir. 17. yüzyılda Hindistan'da yaşamasına rağmen hem 19. ve 20. yüzyıl Hindistan'ında hem de İslâm dünyasında özgürlük ilim ve ihya hareketlerine ilham kaynağı olmuş bir sûfidir. Asya'nın en yaygın ve en bilinen sûfî ekolü olan Nakşibendiliğe sıkı sıkıya bağlı, fikirlerinde tümüyle bu tarikatın izleri görülmektedir³

¹ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, trc. Kasım Yayla, İstanbul: Merve Yay., 1999, c. 1, 41. Mektup, s. 126.(Bundan sonra Mektûbât-ı Rabbânî'den yapılacak referanslar bu tercümeden verilecektir.)

² Ethem Cebecioğlu, *İmâm-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri*, İstanbul: Erkam Yay., 1999, s.19; Muhammed Fazlullah Serhendî Fârûkî Kandehlevî, *Umdetü'l-Makâmât*, trc. Süleyman Kuku, İstanbul: Damla Yay., 2007, s. 261; Mehmet Erdem, "Serhendî'nin Tecdit Yönteminde Fıkıhın Yeri", *Dinî Araştırmalar*, c. 9, sayı: 26 (Eylül-Aralık 2006), s. 305; Hasan Gümüšoğlu, "İmâm-ı Rabbânî'nin Tecdid Hareketinde Ehl-i Sünnet İtikadının Önemi," *FÜİFD*, Elazığ 2013, 18/2, s. 19.

³ Cebecioğlu, *age.*, s. 55 vd.; Necdet Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî*, İstanbul: İnsan Yay., 2013, s. 9.

İmâm-ı Rabbânî öğrenimine ve hafızlığına Çeştiyye ve Kâdiriyye tarikatından icâzetli bir şeyh ve âlim olan babası Abdülehad'ın yanında başladı. Vahdet-i vücûd öğretisini de babasından öğrendi. Siyâlkût'a giderek alanının uzmanları olan değişik hocalardan Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Tasavvuf gibi ilimler tahsil ettikten sonra Mantık, Kalam ve Felsefe okudu. Bu sırada Kübrevî şeyhi olan Ya'kub Keşmîrî'ye intisap etti.⁴ Öğrenimini tamamlayıp memleketine döndüğünde on yedi yaşında idi. Yaklaşık üç yıl sonra hocası Şeyh Ya'kub'un aracılığıyla Agra'ya gidip Bâbürlü Hükümdarı Ekber Şah'ın sarayına girdi. Burada Feyzî-i Hindî ve Ebu'l-Fazl el-Allâmî adlı iki kardeşle dostluk kurdu. Tefsir yazan Feyzî'ye yardım etti. İmâm-ı Rabbânî'nin bir süre sonra Ebu'l-Fazl ile araları açıldı. Ebu'l-Fazl'ı, akılcı felsefeye aşırı önem verdiği, peygamberlik müessesesinin önemi hakkında şüpheler taşıdığını gördüğü için eleştirdi. Aralarındaki ihtilâfın bir tartışmaya dönüştüğü ve tartışma sırasında Ebü'l-Fazl'ın Sünnî âlimlere hakaret ettiği rivayet edilmektedir.⁵ İmâm-ı Rabbânî, ilk eseri *İsbâtü'n-nübüvve*'yi bu sırada kaleme aldı. Maverâünnehir bölgesinde Şünnîler ile şiîler arasında yaşanan çatışmalar ve şiîlerin İslâm'ın üç halifesi ile Hz. Aişe hakkında sarf ettikleri aşağılayıcı sözler nedeniyle *Risale-i Reddi's-Şi'a* isimli eserini kaleme aldı. Hindistan'da saray çevresinde şiîlerin etkin olduğu bir dönemde Şi'a aleyhine kitap yazmak İmâm-ı Rabbânî'nin cesaretinin bir örneğidir.⁶ Babasının kendisini ziyarete gelmesiyle babasıyla Agra'dan Sirhind'e dönerken Thaniser'de şehrin ileri gelen zatlarından Şeyh Sultan isimli birinin kızıyla nikâhlandı. Sirhind'e döndükten sonra babasının gözetiminde seyr u sülûkünü devam ettirdi. Babasından Kelâbâzî'nin *et-Ta'arruf*, Sühreverdî'nin *'Avârifü'l-ma'ârif* ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsü'l-hikem* adlı eserlerini okuyarak fikir ve ruh dünyası ile elde ettiği yeni ilmi birikimiyle hem zahiri ilimlerle hem de bâtinî ilimlerle olgunluk safhasına ulaştı.⁷

⁴ Muhammed Emin el-Kürdî, *el-Mevahibu's-Sermediyye fi Menâkıbi'n-Nakşibendiyye*, Kahire ts., s. 74.

⁵ Ansari, Muhammed Abdu'l-Hak, *Sufism and Shari'ah, A Study of Shaykh Ahmed Sirhindi's Effort to Reform Sufism*, London 1986, s.11. Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 60; Tosun, *a.g.e.*, s. 19; Abdulhamid Birişik, *Oryantalist Misyonerler ve Kur'an*, İstanbul 2004, s. 36-40; Gümüsoğlu, *a.g.e.*, 19.

⁶ Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 66; Tosun, *a.g.e.*, s. 20.

⁷ Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 64; Tosun, *a.g.e.*, 20.

Babası 1598'de vefat ettiğinde Suhreverdiyye, Kâdiriyye ve Çeştiyye hırkaları üzerine kalır. Kısa bir süre sonra da hacca gitmek üzere Sirhind'den ayrılır. Delhi'ye ulaştığında, Nakşibendiyye tarikatını Hindistan'da yayan Hâce Bâkî-Billâh ile karşılaşır. İki buçuk ay gibi kısa bir süre onun yanında kalarak ondan Nakşibendiyye yolunun inceliklerini öğrendikten sonra Bâkî-Billâh'ın bazı müritleriyle birlikte Sirhind'e döner. Bu dönemde kendisini manen eksik hissetmesinden dolayı inzivaya çekilmek istediye de talebelerinin ısrarları neticesinde irşada devam eder. İmâm-ı Rabbânî dâimî bir istiğrak haline girer ve yaşadığı manevi halleri hocası ile paylaşır. Bir süre sonra hocasını tekrar ziyarete giden İmâm-ı Rabbânî bu ikinci ziyarette Nakşî yolunun irşat icazetini alır. Sirhind'e döndüğünde Nakşibendiyye usûlüyle halkı irşada başlar. 1603 tarihinde Şeyhi Bâkî Billâh'ın vefatıyla birlikte irşad hayatına Sirhind'de devam eden İmâm-ı Rabbânî, tasavvufî eğitim yollarından biri olan mektupla irşad metodunu seçerek yakın çevresinden başlayarak mektuplar yollar. İmâm-ı Rabbânî müritlerine, dostlarına ve devlet adamlarına (özellikle Babürlü valilere) mektuplar yazar. Müritlerine yazdığı mektuplarda daha ziyade tasavvufî eğitimin ve tasavvufî düşüncenin ince meselelerini ele alırken, devlet adamlarına yazdığı mektuplarda ise İslâmî kurallara ve Ehl-i sünnet mezhebine bağlılık gibi konular üzerinde durur.⁸

Çeşitli bölgelerden gelen talebelerini Nakşibendî tasavvuf okulunun prensipleri ile yetiştiren İmâm-ı Rabbânî onları Hindistan içinde ve dışında çeşitli bölgelere Nakşîlik yolunu tanıtmak üzere gönderir. İmâm-ı Rabbânî irşat görevi sırasında Fıkıh, Usûl, Kelâm, Tefsir, Hadis, Tasavvuf gibi çeşitli ilimlerde ders veriyor, *Hidâye*, *Pezdevî*, *Şerhu'l-Mevakif*, *Beyzavi*, *Mişkât*, *Buhârî* ve *Avârif* gibi eserleri okutuyordu. Nakşibendî yolu bu mutasavvıf sayesinde Hindistan'da hızlıca yayılmış, devlet adamlarından pek çoğu bu tarikata girmişti.⁹

İmâm-ı Rabbânî'nin Hindistan'da yaşadığı dönemde iki önemli Babür hükümdarı hüküm sürmüştü. Bunlardan biri Ekber Şah (1556-1605) diğeri, Cihângîr (1605-1627) idi. Bu iki hükümdarın hüküm sürdüğü dönemde Hindistan ciddi anlamda dini ve sosyal açıdan çal-

⁸ Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 62; Tosun, *a.g.e.*, s. 21.

⁹ Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 64.

kantuların yaşandığı yıllara denk gelmekteydi. Önceleri dindar olup sonra farklı dinlere mensup insanları bir arada hoşnut bir şekilde yaşatmak için her dinden kendine göre iyi davranışları alıp, aklına uymayanları ayıklayarak yeni bir sistem oluşturmayı planlayan Ekber Şah, “Din-i İlahî” adıyla eklektik karakterli yeni bir din ihdas etme gayreti içine girmiş, kısmen de muvaffak olmuştu. Etrafındaki sözde âlimler onu müçtehitlerin üzerinde bir mevkiye çıkartarak altından kalkamadıkları hususlarda en son karar verme yetkisine sahip olacağını belirtiyorlardı. Kurdukları din, İslâm dininin yerini alacak, Hristiyanlık, Hinduizm, Zerdüştlük ve Budizm gibi dinlerin inanç, ibadet ve muamelat kuralları, yeni uydurulan dinin çatısı altında birleştirilecekti. Bu din, hiçbir din mensubu tarafından uygulama alanı bulamamış olsa da ortaya koydukları prensipler açısından hedefin İslâm dini olduğu ve onun itikat ve muamelat esaslarını bozmaya yönelik olduğu açıktı.¹⁰

Dini konularda ortaya konan bazı uygulamalar ve zihinsel değişimlerden şunları zikretmek mümkündür. Hz. Peygamber’in evlilikleriyle alay ediliyor, Kur’an-ı Kerim’i Hz. Peygamber’in telif ettiği anlatılıyor, çocuklara Ahmed ve Muhammed ismi konulması kerih görülüyor, Hz. Peygamber’in getirdiği İslâmiyet’in ömrünü tamamladığı, yenilenmesi gerektiği fikri yayılıyor, Hz. Muhammed ile Deccal’ın aynı kişi olduğu anlatılıyor, hayatı tenkit konusu yapılıyordu. Namaz ve diğer ibadetler eleştiriliyor, namaz kılma biçimleri hakkında yeni fikirler ortaya atılıyordu. İslâm dinindeki bazı ibadetlerin gereksizliği vurgulanıyor, mesela, Hindistan’daki Müslümanlara hac ibadeti farz olmadığı, “La ilahe İllallah Ekber (şah) Halifetullah” şeklinde Kelime-i tevhit öğretiliyor, İslâm’daki selâmlaşma değiştiriliyor, Ekber Şah’ın huzuruna çıkanlar ona secde etmek zorunda bırakılıyordu. İslâm’daki haramlar helâl kabul ediliyordu. İçki, fuhuş ve israf teşvik ediliyor, evlilik müessesesi alay ediliyor, zina teşvik ediliyordu. Domuz eti helal kabul ediliyordu. Ölenlerin naaşları ayakları kibleye gelecek şekilde gömülmelerine zorlanıyorlardı. İslâm âlimleri hor görülüyor, dindar müslümanlar eziyetlere maruz bırakılıyor, hicrete zorlanıyorlardı Allah inancı dışındaki tüm inançlar inkâr ediliyor, ahiret, yeniden diriliş,

¹⁰ Cebecioğlu, *a.ge.*, s. 68.

yoktan yaratılış, melek, kitap ve peygamberlik inancı inkâr ediliyordu. Hindulara şirin gözükmek için güneşe tapılabileceği, reenkarnasyona inanılabileceği, domuz etinin içkinin helâl olduğu, İslâm'ın haram kıldıklarını helâl kılma gibi uygulamalar hayata geçirilmeye çalışılıyor, sarayda Hindu geleneklerinin ayinleri yapılıyor, İslâm dini kadar Hinduizm ve Mecusilik de benimsetilmeye çalışılıyordu.¹¹

Ekber Şah döneminin ilk yıllarında İmâm-ı Rabbânî ilim tahsili ile meşguldü. Bir süre sonra Serhend'de ders vermeye ve *İsbâtü'n-Nübüvvet* ve *Redd-i Revâfız* risalelerini kaleme alarak mücadeleye hem ilmiyle hem de kalemiyle girmiş bulunuyordu. Bu esnada her tarafa mektuplar yolluyor, yanlış yorumlanan tasavvuf düşüncesinin doğrusunu anlatmaya çalışıyor, ıslah edilmiş tasavvufi düşünce ve uygulamaların öğretilmesi ve yayılması için de çok sayıda mürit yetiştirmeye gayret ediyordu. Aynı zamanda Müslümanları uyarmaya devam ederken, yönetimi eleştirmekten de geri durmuyor, ilmî dirayeti ve cesareti ile toplumu uyarmaya devam ediyordu. Bir ara Ekber Şah'ın yaşadığı şehre gider, ancak doğrudan kendisiyle görüşüp müdahale etmek yerine yakınlarına ulaşmayı ve yanlış giden işleri yakınlarından başlayarak düzeltmeyi hedefliyordu. Çünkü doğrudan müdahalenin kaynayan fitne kazanının altındaki ateşi alevlendirip karşı güçlerin İslâm devletinde tamamen ve uzun süreli hâkim olacağı korkusunu taşıyordu. Önce İslâm'ı iyi anlayıp yaşayacak insanları yetiştirmeye çalışarak olaya dolaylı olarak müdahale etmeyi uygun buluyordu. İmâm-ı Rabbânî önce saraya gidip yakınlarıyla görüşerek onu İslâm'a davet eder, aksi halde karşılaşacağı feci sonucun kendisini beklediğini hatırlatıyordu. Ekber Şah'ı küfür ve zındıklıkla itham etmek yerine, uygulamalarının dinin aslına uygun olmadığını anlatmaya çalışıyordu. Bunun üzerine Ekber Şah dileyen *Din-i İlahî*'de kalır dileyen İslâm'a geçer fermanını çıkarır. Ekber Şah 1605 senesinde ölür yerine oğlu Cihângîr tahta geçer.¹²

Cihângîr'in tahta geçmesiyle birlikte İmâm-ı Rabbânî eski dö-

¹¹ Cebecioğlu, *a.g.e.*, s.56; Tosun, *a.g.e.*, s. 15; İmâm-ı Rabbânî, *Mebde' ve Me'ad*, trc. Mustafa Özgen, Konya 2007, s. 20; Özgen, *İmâm-ı Rabbânî Uluhiyyet ve Nübüvvet Anlayışı*, Konya 2007, s. 23; Muhammed Halim Şarkpûrî, *İkinci Bin Yılım Yenileyicisi İmam Rabbânî*, trc. Ali Genceli, Konya 1978, s. 31.

¹² Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 75.

nemin bitip yeni bir devrin başlangıcı olarak umutlanmıştı. Ancak Cihângîr'in babasının politikalarından bir anda vaz geçmemiş olması, başta insana secde etme âdeti olmak üzere pek çok eski alışkanlıkların devam ediyor olması, Hinduların saraydaki güçlerinden bir şey kaybetmemiş olması gibi problemler hala gündemdeydi. Cihângîr'in Şîi Nur-i Cihan isimli bir kadınla evlenmesi ve bu kadının saraydaki faaliyetleri, şia ağırlığını da hissettirmeye başlıyordu. Bunun yanı sıra Cihângîr'in vezirini şîi mezhebine mensup birini seçmesiyle birlikte icraatları sünnî kesimde; Din-i İlâhî tehlikesi henüz geçmişken yeni bir tehlikenin baş göstermesi, ciddi anlamda rahatsızlıklara sebep oluyordu. Bu sıralar İmâm-ı Rabbânî'nin yakınları kendisinden yardım istemiş, o da talebesi Şeyh Bediüddin'i ordu içinde nasihatçi olarak göndermiş yürüttüğü işrat faaliyetleri ile pek çok kişiyi etkilemişti.¹³

Durumdan huzursuz olan Şîi vezir Asaf-Câh rahatsızlığını Cihângîr'e bildirir. Cihângîr, 1619 senesinde İmâm-ı Rabbânî'yi sarayına davet eder. Beş halifesiyle birlikte saraya giden İmâm-ı Rabbânî ilminin ve vakarının gereği Cihângîr'e boyun eğmez ve tazim secdesi yapmaz. Buna öfkelenen Cihângîr secde yapmayı emreder. İmâm-ı Rabbânî ise; "Ben Allah'tan başka kimseye secde etmem" diyerek reddeder. Cihângîr bu cevap üzerine çoğunluğu gayrimüslimlerin bulunduğu Güvelyar hapishanesine atılır. O, hapishanede de boş durmaz ve burada bulunan gayrimüslimlerin çoğunun Müslüman olmasına vesile olur. O hapis hayatını manevi ilerleyişine katkı sağlayacağını düşünüyordu. Dışarıda ise Cihângîr'in yönetim kademesindeki çoğunluğu İmâm-ı Rabbânî'nin müridi olan adamlarının huzursuzluğu baş gösterdi ve padişaha zarar vermek istediler. İmâm-ı Rabbânî ise onlara mani oldu ve "padişaha kötülük etmek, bütün insanlara kötülük etmektir" diyerek onları yatıştırdı.¹⁴ Ancak Cihângîr'in yakın adamları kendi aralarında birleşerek kendisine karşı isyanı başlatırlar. Çehlum'da yaptıkları savaşta Cihângîr'e karşı savaşan Mehabet Han komutasındaki isyancı gurup Cihângîr ve vezirini esir alır. İmâm-ı Rabbânî'nin müdahalesiyle Cihângîr tekrar tahtına iade edilir. Meha-

¹³ Şarkpûrî, *a.ge.*, s. 33; Cebecioğlu, *a.ge.*, s. 78; Tosun, *a.ge.*, s. 24; Özgen, *a.ge.*, s. 31; Algar, Hamid, İmâm-ı Rabbânî, TDVİA, İstanbul 2000, C. XXII, 194-199 s. 195.

¹⁴ Cebecioğlu, *a.ge.*, s. 79; Özgen, *a.ge.*, s. 30.

bet Han, Cihângîr'in yanına tekrar girdiğinden secde hariç saray adabının tümünü yerine getirerek Şah Cihan zamanında Müslümanların sıkıntıya düşmelerine sebep olan karar ve uygulamaların geri alınmasına dair bir takım şartlar ileri sürer. Yıkılan camilerin tekrar inşası, padişahın herkesin önünde inek kesmesi, mahkemelerde şer'i hükümlerin uygulanması, gayrimüslimlerden cizye alınması, temelini dinden almayan merasimlerin terk edilmesi, umumi af ilan edilerek hapisanelerin boşaltılması gibi şartlar ileri sürülür. Bu şartlar Cihângîr tarafından kabul edilir ve İmâm-ı Rabbânî'nin devlet idaresine talip biri olmadığına, aksine Hindistan'da kaybolmaya yüz tutmuş İslâm'ın tekrar ihya edilmesine ve yenilenmesine samimi bir şekilde talip biri olduğuna kanaat getirir. Cihângîr 1620 tarihinde İmâm-ı Rabbânî'yi 1000 rüpye para vererek, ister evine dönmesini isterse ordugâhta kendisinin yakınlarında kalmak tercihinde bırakarak serbest bıraktırır. İmâm-ı Rabbânî ordugâhta kalmayı tercih ederek, Cihângîr'e yakın olmayı ona İslâmî konularda yardımcı olmayı fırsat bilerek padişah meclislerine katılmış ve dini konularda yardımcı olmayı tercih eder.¹⁵

İmâm-ı Rabbânî, Cihângîr'e Kur'an sohbetleri yapar, ibadet, muamelat ve inanç konularında ona doğru yolu gösterirdi. Aralarında meydana gelen kalbi yakınlık sonunda Cihângîr ondan bir an bile ayrılmak istemez hale gelir. Cihângîr dönemi İmâm-ı Rabbânî için olgunluk dönemi, dini tecdid hareketinin en etkin olarak tezahür ettiği, "ikinci bin yılın yenileyicisi" olarak faaliyetlerini gösterdiği, dinde ihya ve tecdid hareketlerinin çok net bir şekilde yerine getirebildiği bir dönemdir.

İmâm-ı Rabbânî'nin hayatı boyunca ortaya koyduğu mücadele, Hindistan Müslümanlarını, hususiyile Ekber Şah döneminde hayatlarına giren bid'atlerden korumak ve itikadî meseleleri sağlam temeller üzerine kurmak idi. O bunu yapmak için iki yol izlemiştir. Birincisi sözlü nasihat, talebe yetiştirme ve rehberlik faaliyeti, diğeri çeşitli dini mevzularda nüfuzlu insanlara mektuplar ve risaleler yazarak devrinde hizmetlerinin damgasını vurmuştur. Hindistan'da 13. Yüzyıldan itibaren mektup yazma geleneği oluşmuş, en önemli dini, siyasi ve top-

¹⁵ Şarkpûrî, *a.ge.*, s.41-42; Algar, *a.g.mad.*, s. 195; Tosun, *a.ge.*, s. 29.

lumsal bilgi kaynaklarından biri haline gelmiştir. O devirde İmâm-ı Rabbânî de en önemli fikirlerini bu vasıta ile duyurma fırsatı bulanlardan biridir.¹⁶

İmâm-ı Rabbânî 10 Aralık 1624'te Sirhind'de vefat etmiştir. Geriye başta tasavvuf ve çeşitli konularda yazılmış *Mektûbât-ı Rabbânî* olmak üzere, *Risâle-i İsbâtî'n-Nübuvve*, *Risâle Redd-i Revâfız*, *Risâle fi'l-Mebde' ve'l-Me'âd* isimli 15 kadar eser bırakmıştır.

İmâm-ı Rabbânî'nin Tasavvuf Düşüncesi ve Günümüzdeki Anlamı

İmâm-ı Rabbânî Hindistan'da İslâmiyet'in zayıfladığı, din-i ilâhî gibi fikirlerin ortaya atıldığı, bid'atlerin çoğaldığı, bir dönemde İslâmiyet'in tekrar canlandırılması için, İslâmî ilimlerin ihyası, din ve tasavvuf düşüncesini hurafelerden temizlemek için, hapsedilmeyi bile göze alarak mücadele eden âlim bir sûfidir.

Etkileri sadece Hindistan bölgesinde sınırlı kalmayıp Hindistan'dan Orta Asya, Orta Doğu, Anadolu ve Balkanlar'a kadar yayıldığı tüm coğrafyalarda tasavvufi, kültürel, sosyal ve politik pek çok roller üstlenmiştir. Özellikle *Mektûbât-ı Rabbânî*'si sadece Hindistan'da değil, başta Orta Asya ve Anadolu'da olmak üzere başka dillere de tercüme yapılarak okunmuştur.¹⁷ Günümüz tasavvuf düşüncesinin problemlerini anlamak ve bu problemlere çözüm aramada İmâm-ı Rabbânî'nin çözüm önerilerine yakından bakmak gereklidir.

Genelde günümüz Tasavvuf tartışmaları şu merkezi problemler etrafında şekillenmektedir.

1. Mürşit kimdir, irşat nedir? Kim irşada yetkilidir? Bu yetkiyi nereden alır ve nasıl kullanır. Kısaca bir mürşide intisab etmenin gerekliliği veya gereksizliği,

2. Düzgün bir itikada sahip olmanın ne anlama geldiği, Ehl-i sünnet itikadına sahip olmanın tasavvuf açısından önemini olup olmadığı,

¹⁶ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî'de Şeriat ve Tasavvuf*, trc. N. Tosun, S. Derin, A.H. Yıldırım, İstanbul 2014, s.25; Tosun, *a.g.e.*, s. 36; Özgen, *a.g.e.*, s. 74.

¹⁷ Tosun, *a.g.e.*, s. 144.

3. Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması, mutasavvıfın hayatında Kur'ân-ı Kerîm'in yeri ve önemi,

4. Tasavvuf düşüncesinde Hz. Peygamber'in yeri, sünnetin neliği, sünnete bağlılık, mutasavvıfın sünnetten ne anladığı,

5. Bid'atin neliği tasavvufun bid'at olup olmadığı, bid'atlerden sakınma, gibi hususlar günümüz tasavvuf düşüncesinin en önemli problemleri arasında yer almaktadır. Bu problemleri İmâm-ı Rabbânî'nin Mektûbât-ı Rabbânî'si ışığında ele almaya çalışalım.

1. Tasavvufta Mürşidin Önemi ve Mürşid'e İntisab Etmenin Gerekliliği

Tasavvuf, insan eğitimini ve olgun insan olmayı önceleyen bir müessesedir. Bu kurumda insanlar karakterlerine ve iç dünyalarının özelliklerine göre eğitim sürecine tabi tutulurlar. Konusu ve hedef kitlesi insan olduğu için insanı önceler, insana değer verir ve insanın olgunlaşmasına katkı sunar. Bunun eğitim sürecinin adı tasavvufta seyr-i sulûk'tür. Bu ise tasavvufun önemini ve gerekliliğini ön plana çıkarır. İmâm-ı Rabbânî'nin mektuplarında zikrettiği bu husus özellikle ihlasın, samimiyetin, ibadetlerden zevk almanın, kalbî hastalıklardan kurtulmanın yollarının kâmil bir mürşide bağlanmaktan geçtiğini vurgulamaktadır.¹⁸ Günümüzde tasavvuf tenkidi çoğunlukla, bir insanın bir başka insanı nasıl terbiye edeceği, onu manevi makamlara nasıl yükselteceği ve bunu hangi metotlarla yapacağı yönünde olmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî kişinin manen temizlenip terbiye görebilmesi açısından bir mürşid-i kâmilin sohbetine devam etmenin önemli olduğunu vurgular. İbrahim suresinde geçen “Güzel söz, güzel bir ağaç gibidir; kökü yerde dalları ise göklerde dir.”¹⁹ “Kötü sözün misâli kötü ağaç gibidir.”²⁰ Âyetlerini zikrederek mürşid-i kâmile bağlanmanın ve onun sohbeti ile olgunlaşmanın ne kadar önemli olduğunu olgunlaş-

¹⁸ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 61. Mektup, s.164.

¹⁹ İbrâhim 14/24.

²⁰ İbrâhim 14/26.

mamış ve mürşitlik taslayan kimselerin ise tasavvuf yolunda ne kadar tehlikeli oldukları hakkında açıklamada bulunur:

“Toprağın değerlendirilmeyip âtil bırakılması, ya toprağa hiçbir şey ekmemekle veya ona kötü ve bozuk tohum ekmele olur. İkinci durumun birincisinden daha zararlı olduğunu herkes bilir. Tohumun bozuk ve kötü olması, tarikatı yetersiz bir sâlikten alarak onun yolunu takip etmektir. Zira yetersiz kimse hevasını kendisine öncü yapmış, onun peşinden giden kimsedir. Hevasına uyma şâibesi bulunan kimsenin mürid üzerinde bir tesiri olamaz, olsa da hevasına destek olur ki bu karanlık üstüne karanlık demektir. Yetersiz kimse, Allah Teâlâ’ya ulaştırın yol ile ulaştırmayan yolu birbirinden ayıramaz. Çünkü henüz kendisi ona ulaşmış değildir. Bunun yanında bu yola girmek isteyenlerde bulunan farklı kabiliyetleri ayırt edemez. Dolayısıyla cezbe yolunu sülûk yolundan ayıramaz. Belki de talip olan kişinin yetenekleri cezbe yoluna uygun olup baştan sülûk yoluna uygun değildir. Bu durumda kendisi saptığı gibi elindeki müridi de yoldan saptırmış olur.

İşin ehli, salahiyyetli bir şeyh, bahsi geçen talipliye terbiye ve sülûke sokmak istediğinde, önce yetersiz sâlikten ona bulaşan arızaları ve onun yüzünden maruz kaldığı aksaklıkları gidermekle meşgul olur. Sonra taliplinin kabiliyetine göre kaliteli tohumdan onun verimli topraklarına serper ve iyi bir ürün ortaya çıkar. Nitekim “Güzel söz güzel bir ağaç gibidir; kökü yerde dalları ise göklerde”²¹ ve “Kötü sözün misâli kötü ağaç gibidir”²² âyetleri bu gerçeğe işaret eder.

Bu bakımdan kâmil ve mükemmil bir şeyhe bağlanmak kibrit-i ahmerdir.²³ Onun nazarı ilaç, sözleri şifadır. Böyle olmadığı zaman iş o kadar zordur ki, deveye hendek atlatmak bundan çok daha kolaydır. Allah Teâlâ bizleri ve sizleri Sevgili Peygamberimizin şeriatı üzerine sabit kılsın. Zira işin özü budur. Kurtuluş ve saadet buna bağlıdır.²⁴

Tarıkata girmek ve bir mürşide intisap etmek dinen şart değildir.

²¹ İbrâhim 14/24

²² İbrâhim 14/26

²³ Kibrit-i Ahmer: Marifetullaha’ya vukufiyyet ve onun gerektirdiği gibi yaşama anlamına gelir. Marife ise, ele zor geçen kıymetli bir nimet olarak tanımlanır. Tasavvuf düşüncesinde Mürşid-i kâmiller de kibrit-i ahmer olarak kabul edilirler. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara 2014, s. 289; Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2005, s. 218.

²⁴ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c.1, 23. Mektup, s. 80.

Ancak, manevi bir eğitim alıp kalp tasfiyesi ve nefis terbiyesinden geçmek isteyenler için bir mürşide bağlanmak pek büyük öneme sahiptir. Bu hedefin gerçekleşmesi için tarikatın doğru bir tarikat, mürşidin de işin ehli liyakatli bir mürşid olması zarurîdir. Değilse insanların yolunu kesen nice sahte tarikat ve sahte mürşid mevcuttur. Bunlarla ilgili tarihte ve günümüzde ne kadar içler acısı durumlarla karşılaşmakta olduğumuz ve bir tane “doğrusu” varsa, yüz tane “sahtesi” olduğu bilinen bir gerçektir. İmâm-ı Rabbânî, tarıkata intisap söz konusu olduğunda mürşidi kâmilin hem sohbetlerine devam etmek hem de onun eğitiminden/seyr-u sulûk geçmek gerektiğini vurgularken bir başka tehlikeye de haklı olarak değindiğini görmekteyiz.

Tasavvuf, dinin kalbî hayatı ve özüdür. Bilindiği gibi insanın beden ve rûh olmak üzere iki yönü vardır. Bunların her ikisinin de fitrata bağlı olan eğilimleri vardır. İslâm, insanın yaratılıştan getirdiği bu fitri eğilimleri inkâr etmez. Onları birer olgu olarak kabul eder. Ortaya koyduğu temel ölçüler çerçevesinde makul ve makbul olan eğilimleri geliştirmeye ve devam ettirmeye, makul ve makbul olmayanları ise, bertaraf etmeye, en aza indirmeye veya makul ve makbul bir gayenin emrine sokmaya çalışır.

İnsan, şayet kendine bedenî ihtiyaçlar çerçevesinde bir dünya kurarak, ruhî eğilimlerinin taleplerini bastırmaya kalkışarak hayatını sürdürmeye gaye ederse huzur ve sükûn araması imkânsız hale gelir. Din, insana madde ile mânâ arasında bir denge programı sunar. İnsanı bir taraftan manevî iklime yönlendirirken diğer taraftan maddî âlemin gereklerini de reddetmez. İnsan, sırf ten planında kalıp her şeyi pozitivist ve materyalist bir nazarla seyrederse, en soyut bir olguyu bile somut ve ruhsuz kalıplar halinde görür. Gerçekte insan akli ve idraki maddi ve somut varlıklar kadar, manevî sırlar ve soyut hakikatleri idrak etmeye de yeteneklidir. Bu sebeple bütün iş, insanın maddî yapısı gibi ruhunun da tatmin olup olmadığında düğümlenmektedir. Bugün maddî refahın zirvesindeki Batı dünyası, ruhî buhranlar ve ahlâkî çöküntüler içerisinde ateizme sürüklenmekte ve peşlerine düştükleri inanç ve düşünceler, ruhî açlıklarını tatmin etmeye yeterli olamamaktadır. Bunun temelinde ise insan ruhunun kaynağından kalbi bağlılığın kopması gösterilmektedir.²⁵

²⁵ İlgili mektuplardan bazıları için bkz. c. 1, 39, 40,50, 51, 110, 111. Mektup, c. 2, 32, 50.

Dinin vecdinden yani manevî heyecandan mahrum bir insan, en etkileyici ve en muazzam bir ruhî olguya bile maddeci bir gözle bakıp işi sadece şekil plamına dökmeye çalışır. Böylece kupkuru ve içi boşaltılmış bir din anlayışı ortaya koyar. Tasavvuf ise, insanı ruha yöneltilir. Ruha, kişisel kabiliyete uygun bir tatmin yolu açar. Gerçekte dinin, insan ruhunu tatmin eden manevî cephesi ortadan kaldırıldığında o, sırf fayda üzerine kurulu beşerî sistemler derekesine indirilmiş olur. Bu takdirde ibadet ve kulluk hayatının sadece zahiri ve dünyevî menfaat yönüne değer verilip onun asıl gayesi olan kalbi istifadesinden mahrum kalınır. Meselâ namaz bir antrenman, oruç perhiz, zekât sosyal yardımlaşma gibi menfaat planına taşınarak bu gibi ikincil faydalarla asıl gaye bertaraf edilmiş olur. Ya da kulluk ve ibadetlerin yerine getirilmesi için gerekli olan şartların sırf zahiri/görünen kısmında kalınır. Bunun ise dinin özünden uzak ve dinî olmayan bir anlayış ortaya koyacağı, insan ruhunun ihtiyaçlarına cevap veremeyeceği ve fitrî olan din duyusunu tatmin edemeyeceği muhakkaktır.

Varlıklar, en basitten en mükemmele doğru sıralandığında zirvede insan yer alır. İnsanların da istidat ve kabiliyetleri çok çeşitlilik arz eder. Bu husus insanın toplumsal hayatta insanlar arası ilişkilerde uyumun sağlanabilmesi için olmazsa olmazlarından. Allah'ın ilahi iradesinin bir gereği olarak insanların bu tür kabiliyetlerinin yanında manevî yetenekleri itibariyle farklı algılama düzeylerinde yaratmıştır. Yani insanların gücü ölçüsünde onları ilahi buyruklara karşı sorumlu tutmuştur. Allah bütün insanlığın mükellef bulunduğu dini teklifleri takdir ve tayin ederken asgari seviyeyi esas almıştır. Yani en zayıf insanın dahi gücünün yetebileceği bir seviye ile sınırlandırmıştır. Fakat genele şamil sorumluluklardan daha fazlasını yerine getirmeye fitraten kudreti kabiliyeti olan kimselere manevî ilerlemenin kapısını kapatmak, ilâhî adalete aykırı düşeceğinden, böyleleri için de manevî ihtiyaçları istikametinde bir yolun ve metodolojinin var olması kadar doğal ve gerekli başka bir şey olamaz. Yani, dinin asgari verilerine ilaveten kalp âleminde yükselme kabiliyeti olan müminlere züht, takva, ihlas ve ihsan ile mesafe almayı sağlayacak bir yolun açık tutulmasından ibarettir. Bu yol ise, bilindiği üzere tasavvuftur.

İmâm-ı Rabbânî birçok mektubunda ihlâsın ehemmiyetini belirtmiştir. İmâm-ı Rabbânî ihlâsın, şeriatın üç cüz'ünden biri olduğunu,

tarikat ve hakikatın ise, ihlâsın tahakkuku için birer yardımcı olduklarını bildirmektedir:

“Şeriat üç esastan oluşur: İlim, amel ve ihlâs. Bu üç parça tam olarak yerli yerine oturtulmadıkça şeriatın gereği de lâyıkiyle yerine getirilmiş olmaz. Şeriatın gereklerinin yerine getirilmesi durumunda da dünyevi ve uhrevi bütün saadetlerin üstünde olan Allah’ın rızası gerçekleşir... Sûfilerin uğraş alanı olan tarikat ve hakikat ise şeriatın üçüncü parçası olan ihlâsın tamamlayıcıları olmakla şeriatın hizmetçisidirler. Bu ikisinden maksat ancak şeriatı tamamlamaktır.”²⁶

İmâm-ı Rabbânî başka bir mektubunda ise şöyle demektedir:

“İnsan, ihlâsı elde etmekle emrolunmuştur. Fenâ ve zâtî muhabbet olmadan ihlâsın hakikatine erişilemeyeceğinden, öncelikle on makamdan ibaret olan fenânın ilk mertebelerini geçmek gerekir. Fenâ makamı her ne kadar sırf Allah’ın ihsanı ise de, onun ilk mertebeleri çalışmaya bağlıdır. Şu da var ki ön hazırlık safhasında yoğun çalışmadan ve iç dünyasını arındırma konusunda aşırı riyazet ve mücâhede yapmadan bazılarının gerçek fenâ makamı ile müşerref olduğu da vâkidir.”²⁷

İnsan kalbin arayışını sürdürürken kat ettiği mesafelerde, Kur’anî tabirle kalbin itminana/huzura ermesi, huzur, sükûn ve saadete kavuşması, manen ulaştığı seviyeye bağlıdır. Bunun için de kişinin manevî bir terbiyeden geçmesi gerekir. Zira kalbin ilim ve hikmetle dolması, dinin yüksek hakikatlerine vakıf olması ve kişinin manen ilerlemesi ve olgunluğa erişmesi, ancak birtakım uygulamalar sonucunda mümkün olabilir. Bu tür uygulamalara peygamberlerin bile tabi tutulduğu ve peygamberlikten önceki dönemlerinde bu durumu yaşadıkları bilinmektedir.

Hz. Peygamber’in henüz daha peygamberlikle görevlendirilmeden önce Hira mağarasında inzivaya/yalnızlığa çekilmesi, Hz. Mûsâ’nın Cenâb-ı Hak’la konuşmasından önce, Tûr-i Sînâ’da kırk gün, bir nevi riyaazata girmesi, Hz. Yusuf’un Mısır’a sultan olmadan önce on iki sene zindanda kalması ve orada çile, riyaazat, mücâhede/nefs ile mücadele etme ve meşakkatin bütün kademelerinden geçirilmesi bir nevi tasavvufî uygulamalardan geçirildiği ve kalbin Allah’tan başka bütün dayanaklardan ve bağlantılardan tamamen kesilmesi anlamına gelmekteydi.

²⁶ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 36. Mektup, s.117.

²⁷ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 38. Mektup, s. 119.

Allah Kur'an-ı Kerim'de "O gün ne mal fayda verir, ne de evlat. Ancak Allah'a kalb-i selim (tertemiz bir kalp) ile gelenler müstesna..."²⁸ ifadesiyle kalbin selim bir hale gelmesini, mutasavvıflar ancak manevî terbiye ile safiyet kazanmasına bağlı olduğunu söylerler. Zira manevî terbiye öncesinde kalp, soğuk demir gibidir. Onun arzu edilen şekli alabilmesi için evvela ateşte tavlınması, paslarından kirlerinden arınması, katılıktan çıkıp yumuşaması ve dövülmesi gerekmektedir. Ancak bu aşamalardan sonra arzu edilen şekli alıcı hale gelmesi mümkündür. Kalbî olgunluk gerçekleştikten sonra ise baş gözüyle görülemeyen, akılla idrak edilemeyen hakikatler âlemi, bir zevk halinde kavranır ve kalben hissedilir. Bunun için kalbî takat ve dirayeti olgunlaştırmak gerekmektedir. Bunun yolu da tasavvufta zikir ve Hz. Peygamber sevgisinde yoğunlaşmış güçlenmesi icap eder. Allah bu hususu Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde ifade etmektedir.

"Gerçek müminler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğunda imanları artan ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir."²⁹Kalplerin bu hale gelmesi için ise kişinin hata ve kusurlardan arınmasıyla birlikte manen olgunlaşması da gereklidir.

Bütün bunlardan da anlaşılacağı üzere ibadetlerin "makbul", amellerin "salih" vasfa kavuşabilmesi, ancak kalbî olgunluk ve dirayetle/güç ve yetenekle mümkün olabilmektedir. O takdirde her şeyden önce manevî terbiye ile kalbin tasfiye edilmesinin gerekli olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Tasavvufun insanların maneviyat dünyalarının ıslahı hususunda takip ettiği metot, günümüz insanının en çok ihtiyaç duyduğu çok önemli metotlardır. Dolayısıyla İmâm-ı Rabbânî'nin İslâmiyet dairesi içerisinde kalarak çözüm önerileri bu noktada önemlidir. Dinin hükümleri, hem ahiret hem de dünya için mükâfat ve cezai müeyyideler ile insanları bir yola sokma gayesini güderler. Tasavvuf ise sevgi, şefkat ve muhabbeti kullanır. Zamanımızda insanlar, ekseriyetle dinden uzaklaşmanın, hata ve isyanlarla ağır günahlara dalmanın ruhî bunalımlarını yaşamaktadırlar. Böylelerine bir ıslah ve kurtuluş imkânı sunmanın afv/bağışlama, müsamaha/hosgörü, sevgi ve şefkat yoluyla daha kolay ve daha ziyade mümkün olduğunu inkâr etmek mümkün değildir Bu bakımdan zamanımız, tasavvufî gerçekler kadar,

²⁸ Şuara, 26/88-89.

²⁹ Enfal, 8/2.

*onun metodolojisinin günümüz insanına sunulmasının çok büyük bir önem taşıdığı ortadadır.*³⁰

Tasavvufta mürşide bağlılığın biraz da modern bilim açısından öğrenme kuramları ve eğitim bilimleri açısından incelemek gerektiğini düşünmekteyiz. Bilindiği gibi eğitim psikolojisinin öğrenme kuramları içerisinde sosyal öğrenme önemli bir yer tutar. İnsanlar sadece kendi deneyimlerinden öğrenmezler, aynı zamanda başkalarının başarılarını ve başarısızlıklarını da gözlemleyerek ve seyrederek öğrenirler. Bu tür öğrenmede “model alma,” “gözlem yoluyla” veya “taklit ile öğrenme” denilmektedir. Bu tür bir öğrenme biçimi eğitim bilimlerinde ilk defa J. Dewey (1859-1952) tarafından ortaya atılmıştır. Sosyal öğrenme kavramı ise Julian Rotter(1916-2014) tarafından kullanılmıştır. Yakın geçmişimizde sosyal öğrenmenin kuramını geliştiren Albert Bandura olmuştur. Sosyal öğrenme ile bağlantılı olarak modelleme kuramı öğrenmenin en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Eğitimde modelleme, eğitim psikologlarına göre insanların bir davranışı öğrenmeleri ve içselleştirebilmeleri için o davranışın başkaları –model insanlar- tarafından nasıl yapıldığını görmeleri gerekmektedir. Modellerden öğrenme kuramı, sosyal öğrenmenin en önemli ögesi ve modeli olarak geliştirilmiştir. Model olan kişilerden gözlemlenerek ve taklit edilerek, yeni bilişsel beceriler ve davranışlar geliştirilebilir. Ayrıca öğrenilenler güçlendirilebilir, neyin yapılması gerektiği ve neyin yapılmaması gerektiği, sosyal güç ve motivasyonun öğrenildiği, çevreyle ve nesnelere ilişkiler ve duyuşsal tepkilerin nasıl ortaya konulacağı öğrenilebilir. Bu yüzden modelleme ile veya bir başka ifade ile modelleri seyrederek öğrenme eğitim psikolojisinde en yaygın olan öğrenme biçimidir.³¹

Eğitim bilimcilerinin model ile gözleyen arasında nasıl bir ilişki

³⁰ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 36, 37, 39. 40. 64. Mektuplar; Afîfî, Ebu'l-Âlâ, *Tasavvuf*, trc. İ. Uçar, M. Sülün, İstanbul 1996, s. 13, 65, 87; O. Nuri Topbaş, *Tasavvuf*, İstanbul 2002; s. 51.

³¹ Albert Bandura, “Evolution of Social Cognitive Theory,” *Great Minds in Management*, Eds. K. G. Smith & M.A. Hitt, Oxford University Press, 2005, p. 13; İsmail Korkmaz, “Sosyal Öğrenme Kuramı,” *Eğitim Psikolojisi* içinde, Edit.: Binnur Yeşilyaprak, İstanbul 2014, s. 218; Hikmet Yazıcı, “Sosyal/Bilişsel Öğrenme,” *Eğitim Psikolojisi*, Edit.: Kurtman Ersanlı, Ersin Uzman, İstanbul 2007, s. 388; Bozkurt Koç, “Çocuğun Dini Gelişiminde Rol Model Olarak Anne ve Baba,” *Dini Araştırmalar*, Mayıs Ağustos, 2008, s. 49-60, s. 51.

olduğunu çözmeye çalışırken, model ile gözleyen arasında gözleyenin her davranışı taklit etmediği, modelin karakteristik yapısının modeli taklit etmede önemli olduğu, kendi yaşıtı, kendi cinsinden olanı, kendi karakterine yakın olanı, kendine uygun ve benzer olanı, ortak noktaları daha çok bulunanı ve yüksek statülü modellerin daha çok taklit edildiği ve model alındığı bilinmektedir.³²

Eğitim bilimindeki modelleme kuramı ile tasavvuf düşüncesindeki insan-ı kâmilin iyi davranışlarını taklit ve onunla kalbi beraberlik kurma kuramına benzerlik arz ettiğini söylemek mümkündür. Tasavvuf düşüncesinde insan-ı kâmillerin konumuna bakıldığında özellikle, örnek alınan karakterlerde, sirayet özelliğinin varlığı günümüz psikologları tarafından da kabul edilen bir husustur.³³ Smiles bu konuda şunları kaydetmektedir. *“İnsanlarının yaptıkları o kadar bulaşıcıdır ki, bütün çevresindekiler mutlaka onun etkisi altında kalmakta ve farkına varmadan onun seviyesine yükselmekte veya inmektedir. Yapılan iyilik daima iyilik getirir. Bu değişmez bir kuraldır. Karakter sahibi bir insanın etkisi yaygın olur.”*³⁴

Smiles, Canon Moseley'den naklen şunları ekler: *“İyiliğin ne kadar iyilik getirdiği şaşılacak şey doğrusu. İyi ya da kötü olan hiçbir şey yalnız değildir. Çevresindekileri iyi ya da kötü yapar. İyilik de kötülük de havuza atılmış bir taş parçası gibidir. Suda halkalar meydana getirir. Bu halkalar büyüye büyüye kenara ulaşır ve böylece çevredeki etkilenir. Onlarda çevresindekileri etkilerler.”*³⁵ Dolayısıyla güçlü insanların zayıflara daima ilham kaynağı olduğu, onları adeta peşinden sürüklediği bilinen bir gerçektir. Güçlü insanlar ve büyük liderlerin bir mıknaş gibi aynı karakterde olan insanları kendilerine çeker ve etkilerler. Çünkü örnek insanların sergiledikleri davranışlar sirayet edicidir. Herkes onları taklit etmek ister ve onlara duyulan hayranlık, onu taklit etmek isteyenlerin hissi ve zihni kabiliyetlerini geliştirir. Buradaki taklit pasif ve edilgen bir taklitçilik değil, aksine yaratıcı ve etkin bir taklitçilik söz konusudur. Taklidin mukabili tahkiktir.³⁶ Tasavvuf düşüncesindeki

³² Korkmaz, *a.g.e.*, s. 224.

³³ H. Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 2009, s. 367.

³⁴ Samuel Smiles, *Karakter*, trc. Mustafa Ertem, İstanbul 1975, s. 51; İrfan Gündüz, *Tasavvufi Bir Kavram Olarak Rabita*, Tasavvuf, Yıl, 2007, sayı 19, s.23-53, s. 41.

³⁵ Smiles, *a.g.e.*, s. 51; Gündüz, *a.g.m.*, s. 41.

³⁶ Ethem Cebecioglu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 2004, s. 624.

iyi örneklerin taklit edilmesi hususu sosyal öğrenmenin en iyi örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁷

Toplumlarda kabul görmüş yüksek karakterli şahsiyetlerin örnek alınması ve onların karakterlerinin o karaktere bürünmek isteyenlere çeşitli yollarla sirayet etmesinin sağlanması tasavvuf düşüncesinin önemini ön plana çıkarmaktadır. Tasavvuf düşüncesinde bu tür etkilenmenin adı hal transferidir.³⁸ Günümüz insanının bu tür örnek şahsiyetlere şiddetle ihtiyacı olduğu ortadadır. Böylesi örnek şahsiyetlerin olmayışı o toplumları kaosa sürüklemekte gecikmeyeceği muhakkaktır. Çünkü yüksek karakterli insanların örnek alınması ve onların güzel davranışları toplumları huzur ve güvenli kılmaya gençliğin güvenilir yollara götüreceği artık saklanamayan bir gerçektir.

Joshua Loth Liebman; *“İster ölü, ister diri bize örnek olabilecek kahramanlar verin ki, yeni yetişen nesil onların fikir, davranış ve şahsiyetinde kendilerine yarayacak misâller bulsun.”*³⁹ Demektedir.

Yine Liebman’a göre, insana ilham verici kahramanların, fedâilerin, azîzlerin, mürebbîlerin ve liderlerin arkadaşlığı, hayatta başarılı olmaları için mevcûdiyeti mutlak olan bir husustur. İnsanoğlu, başkalarının destekleyici akıl, verimli dostluk ve sıcak şefkatleri olmadan yaşayamaz. Çocuklar da aynı şekilde büyüklerin kuvvetine güvenmeden büyüyemez. Henüz yeterli derecede kabul görmemiş bir hakikat ise, büyüklerin ruhunda da tıpkı çocuklar gibi ideal ve kahraman bir dost ihtiyacının sürekli hissedilmesi keyfiyettir.⁴⁰

Eski Yunanlılar da kendilerini Elen kahramanlarına benzeme prensibi ile yetiştirilirdi. Antik çağ filozoflarından Platon (ö.M.Ö.348), iyiyi ve güzeli taklit etme ve onunla özdeşleşme hususunda şunları söylemektedir:

“Gençlerimiz, sağlam bir iklimin insanları gibi, çevrelerindeki her şeyden faydalansınlar, güzel ülkelerde bir meltemin kanadından gelen sağlık gibi, sanat eserleri de onların gözlerine, kulaklarına mutlu etkiler sağlayan

³⁷ Yılmaz, *a.g.e.*, s. 367-368.

³⁸ Topbaş, *a.g.e.*, s. 249, 399.

³⁹ J. Loth Liebman, *Kalp Huzuru*, trc. Sofi Huri, İstanbul 1962, s. 186; Gündüz, *a.g.m.* s. 24.

⁴⁰ Gündüz, *a.g.m.*, s. 24.

*birer kaynak olsun. Gençlerimiz ta çocukluktan güzelliği sevmeye, güzele benzemeye, onunla bir olmaya, kaynaşmaya özensinler*⁴¹

*“Belki arayıp bir adamını buluruz da bize iyi ve kötü hayatları ayırt etme gücünü ve bilgisini kazandırır,” “...öyle bir adam bulursak öğrenelim ondan güzelliğin, fakirliğin veya zenginlikle şu veya bu yatkınlıkla, ne türlü birleşmesinden iyilik veya kötülük çıkacağı...”*⁴²

Platon’un ifade ettiği “güzeli sevmeye,” “güzele benzeme,” “güzelle bir olma,” “kaynaşma,” “iyi ve kötüyü ayırt edecek birinin bulunması” kavramları tasavvuf düşüncesinde yer almış önemli kavramlar ve uygulamalardır.

Demokritos(M.Ö.460-370)’un ifadesiyle; *“iyi insan olmalı, ya da iyi insanlara benzemeye çalışmalıyız”*⁴³ ifadesi tasavvuf düşüncesindeki insan-ı kâmillere benzemeye çalışmak onlarla aynileşmek, onları örnek alıp iyi yönlerini taklit etmek kavramlarına karşılık gelmektedir.

Bu durum günümüzde psikolojinin ortaya çıkardığı bir gerçek olarak önümüzde durmaktadır. İnsan kişiliği hakkındaki benzeme, benzetme, benimseme ve sevilen biri ile aynileşme ameliyesinin mâhiyetini gösteren bu psikolojik keşif dine ve din adamlarına yeni bir görev ve sorumluluk yüklemektedir. Bu da onların her şeyden önce söylediklerini kendilerinin yaşaması ve etrafındakilere yine kendilerinin en güzel örnek olmaları meselesidir. Çünkü dinler, insanoğlunu sadece yanlış ideallere esir olmaktan kurtarmayı değil, sakat veya eksik herhangi bir şahsiyetin olumsuz etkisinden kurtarmayı da gaye edinmelidir. Aynı zamanda insanları hissen bağlı buldukları çevrenin menfi etkisinden koparıp yüksek karakterli insanlar zümresine katılmağa teşvik etmelidir.⁴⁴

Yahudilikte de karakter gelişiminde başta Hz. Musa’nın ahlâkî meziyetlerinin anlatımı, ideal kahramanların ahlâkî ve yüksek faziletli karakterlerinden istifade edildiği bilinmektedir. Aynı durum Hristiyanlık’ta da söz konusudur. Hz. İsa’nın ve azizlerin ideal davranışlarının insanların düşünce dünyalarındaki yerini sezmişlerdir.⁴⁵

⁴¹ Platon, *Devlet*, trc. S. Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz, İstanbul 2012, 401cd.

⁴² Platon, *Devlet*, 618d.

⁴³ Cevdet Kılıç, *Bilgelik Hikâyeleri*, İstanbul 2013, s. 320.

⁴⁴ Gündüz, *a.g.m.*, s. 24.

⁴⁵ Gündüz, *a.g.m.*, s. 25.

Tasavvuf düşüncesinde birebir eğitim esastır. Tasavvufa girmiş bir kişiyi/müridi, birebir tanıyarak, eksikliklerini, kusurlarını, karakterini, huyunu, şahsiyetini yakından tanıyarak ona göre bir şahsiyet ve maneviyat eğitimine girilir. Görünüşte pek çok müridin birlikte eğitim aldığı bir manevi ortam gibi görünse de aslında her bir müridin birebir eğitimi söz konusudur.

Nedvî, bâtinî hayatın hastalıklarını, nefsin noksanlarını çok az insanın bildiğini, bu hastalıklar teşhis edildiği ve bu noksanlar anlaşıldığı zaman bunların tedavi yollarını ve ıslah çarelerini yine çok az insanın başarabileceğini ifade etmektedir. Faraza tedavi usulleri bilinse ve ıslah çareleri anlaşılabilirse bile bu takdirde işin ucunda nefisle çarpışma olduğu için bu işin yine de zor geleceğini, bu noktada ancak insan-ı kâmile ve olgun bir şeyhe ihtiyaç duyulacağını ifade eden Nedvî;

“Zira kâmil insan, bunları iyice öğrendikten ve derinliğine nüfuz ettikten sonra çilesini çektiği bu işleri müride de adıyla sanıyla bildirmeğe memur insan demektir. Sonra bu hastalıkların teşhisini yaptıktan sonra reçetesini yapar ve tedavi çarelerini haber verir. Müşid müridine nefsin ıslaha hazırlanmasında, tavsiye edilen ilaçların, düşünülen tedbirlerin kolaylıkla tatbik edilmesinde, hele hele zikrin bizatihi ibadet olduğunu ve ona bir takım evrâd ve ezkâr talim eder.”⁴⁶

Müridden burada şeriatın tüm emir ve yasaklarını tatbik etmesi istenir. İkinci olarak da zikrini çoğaltması kabiliyetine göre ne kadar zikir çekebilecekse o kadarını yapması istenir. Bu, ona Allah’a yakınlık/kurbiyyet ve rızayı aramaya sevk edecektir.

İmâm-ı Rabbânî öğretmek maksadıyla âriflerin, talebelerine amellerini, ibadetlerini göstermelerinde, gösterişin söz konusu olmadığını beyan eden bir mektubunda başlangıçta taklidin/modellemenin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır: *“Bir de âriflerin amelleri, müritlerin o amelleri yaparken onları taklit etmeleri açısından birer araç ve sebep yerine geçmektedir. Şayet ârifler (müritlerin gözleri önünde) amel yapmazlar ise, müritler bu amelden mahrum kalmış olurlar. Binaenaleyh âriflerde riyanın görünmesi müritlerin onlara uymaları içindir.”⁴⁷* diyerek,

⁴⁶ Abdu'l-Bari en-Nedvî, *Tasavvuf ve Hayat*, trc. Mustafa Ateş, Ankara 1998, s. 251.

⁴⁷ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 2, 227. Mektup, s.429.

eğitim ve modelleme amaçlı olan salih amelleri göstermenin mahsuru olmadığını söylemektedir.

Ayrıca İmâm-ı Rabbânî, müşşidin öğrencisinin durumunu göz önüne alarak bir eğitim süreci uygulaması gerektiği üzerinde durur. Bu modern eğitimin kabul ettiği ve çok önemsemediği ancak henüz daha bu sisteme geçilemediği birebir eğitimin öneminin vurgulandığı bir durumdur.

İmâm-ı Rabbânî 286. Mektubunda “*mürşşidin eğitimi altındaki salik, kendi iradesini bütünü ile mürşşidinin iradesinde eritmeli, bütün arzularını bir tarafa bırakmalı ona hizmet için gayret kuşağını kuşanmalı, mürşşidinin bütün emirlerini yerine getirme hususunda bütün gayretini göstermelidir.*” Demektedir. Günümüz tasavvuf tenkitlerinde en çok bu cümlelerden ve uygulamalardan tasavvufa tenkitler yapılmaktadır. Hâlbuki bu husus mürşşidine kendini eğitmek üzere teslim olan müridin karakterinin, kişiliğinin, kimliğinin ve benliğinin kuvvetlenmesi için belirli bir süreliğine teslim olmasıdır. Yoksa ömür boyu iradesini birine teslim edip iradesiz yaşamak anlamında değildir. Mürit aldığı manevi eğitiminde ilerleyebilmesi ve belirli seviyeye gelebilmesi için mürşşidim diye kabul ettiği şahsiyete tabi olması günümüz modern eğitiminde ilkokul öğretmenini yeni okula başlayan öğrencinin her haliyle öğretmenini teklit etmesi ve onun istediklerini yerine getirmesine benzer. İlerleyen sınıflarda ve bitirdiği okullardan sonra tekrar ilkokula dönüp eğitim almayacağına göre mürit belirli bir süre böyle bir teslimiyeti kabul etmek durumundadır. Bunda da yadırganacak bir husus yoktur.

2. Ehl-i sünnet İtikadına Sahip Olmak.

İmâm-ı Rabbânîtasavvuf düşüncesini sağlam ve doğru itikat üzerine bina etmiş ve itikadın bozuk olması durumunda amelin geçersiz olacağını bu durumda ihlâstan dolayısıyla gerçek bir tasavvuftan bahsedilemeyeceğini söylemiştir. Bu gerçeği İmâm-ı Rabbânî bir mektupta şöyle der:

“Bir insanın ebedî kurtuluğu için üç şeyin bulunması mutlaka lazımdır: İlim, amel ve ihlâs. İlim iki kısımdır: Biri kendisiyle amel kast olunan ilim

ki, bu mükellefiyet fıkıh ilmine aittir. Diğeri ise sadece itikat edilmesi ve kesin olarak kalben kabul edilmesi kast olunan ilim ki, bu da fırka-i nâciye olan ehl-i sünnet ve'l-cemaatin görüşleri iktizasınca ilm-i kelâmda geniş olarak zikredilmiştir. Ehl-i sünnet âlimlerinin görüşlerine tâbi olmaksızın hiçbir kimsenin kurtuluşuna imkân yoktur.⁴⁸... “İnsanın yapması gereken ilk huşu, kurtulacak fırkadan olan ehl-i sünnet ve'l-cemaatin görüşleri dâhilinde inancı düzeltmektir.”⁴⁹

İmâm-ı Rabbânî bu açıklamalarıyla, tarihî süreçte itikadı öne alan geleneği benimsediğini göstermekle kalmaz, özellikle tasavvufta çığır açmış bir mutasavvıf olarak itikadın dolayısıyla şeriatın zahirinin önemine de vurgu yapmış olur.⁵⁰ İmâm-ı Rabbânî, Hâcegân yolu diye tanımladığı Müceddidiye yolunun esaslarını özetlerken doğru bir itikada sahip olmayı başa alarak şartları şöyle sıralar:

- a) Ehl-i sünnet ve'l-cemaat itikadını kabul etmek,
- b) Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.v.) sünnetine tabi olmak,
- c) Nefsânî arzulardan ve bid'atlerden kaçınmak,
- d) Ruhsatla ameli terk ederek, mümkün olduğu kadar azimle amel etmek.

İmâm-ı Rabbânî, Hâcegân yolunun yani Nakşibendiyye tarikatının büyüklerinden Hâce Ubeydullah Ahrâr'ın (kuddise sirruh) sözlerine atıfta bulunarak, düzgün bir itikadın tasavvufta ait hal ve makamlardan önce geldiğine dikkat çeker ve “işin aslı itikadı düzeltmeye bağlıdır” der.⁵¹

İmâm-ı Rabbânî, kelâm ilmine büyük önem atfederek, insanın uhrevî selâmete ermesi ve cennetin nimetlerine ulaşmasının ancak düzgün bir itikadla olacağını, ebedî azabın da ancak itikat bozukluğundan kaynaklanacağını belirterek, sağlam ve doğru bir itikada sahip olmanın, mükellef insanlara vâcib olan ilk zorunluluk, ehl-i sünnet ve'l-cemâat'in görüşlerine uygun gelecek şekilde itikadını düzeltmektir. Zira uhrevî kurtuluş, bu büyüklere tâbi olmaya bağlıdır. On-

⁴⁸ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 59. Mektup, s. 158.

⁴⁹ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 94. Mektup, s. 218.

⁵⁰ Mustafa Sabri Efendi, *Mevkîfî'l-akl*, Beyrut: Dâru İhyâi't-türasi'l-arabiyye, 1981, III, 275; Ethem Cebecioğlu, “İmâm-ı Rabbânî ve Mektubâtı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996, c. 37, s. 241; Gümüšoğlu, *a.g.m.*, s. 32.

⁵¹ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 193. Mektup, S. 349.

ların kendileri ve onlara uyanlar fırka-i Nâciye (kurtulan fırka) dir. Zira onlar, Hz. Peygamberin ve ashabının yolunda olanlardır. Allah'ın salât ve selamı ona ve diğerlerinin üzerine olsun. Muteber olan ilimler, kitap ve sünnetten alınandır. İşte onlar bu büyüklerin ortaya koydukları ilimlerdir. Ancak her bid'at sahibi ve dalalette olan kişi de kendi bozuk akidesini kitap ve sünnetten aldığı inancını taşıdığından kitap ve sünnetten alındığı söylenen her ilim muteber olmaz.⁵²

İmâm-ı Rabbânî İslâm'ın esaslarına zahiren uymakla beraber, batinı da devamlı Allah Teâlâ ile irtibatlı tutmanın önemli olduğunu belirterek, Hz. Muhammed (s.a.v.) getirdiği şeriata zahiren ve bâtinen tâbi olmanın gerekliliğini ifade eder.

“Şeriat ve Hakikat, biri diğerinin aynasıdır. İcmal ve tafsilat hariç, istidlal, keşif, gayb, şehadet, zorlama veya bunların yokluğu gibi meselelerden başka hiçbir farkları yoktur. Çünkü nurlu şeriatın açıklamasıyla anlaşılabilir ve bilinen bilgi ve hükümler; hakka'l-yakîn yaşayarak görme hakikatiyle gerçekleştirildikten sonra daha tafsilatlı ve geniş olarak keşifle ortaya çıkar. Gayb'dan şehadet ve müşahede durumuna gelir.”⁵³

İmâm-ı Rabbânî tasavvuf düşüncesinde itikadın düzeltilmesini istemiş ve ileride ele alınacağı gibi tasavvufa sokulmak istenen bid'atlerle mücadele etmiştir. İmâm-ı Rabbânî tasavvuf ehli birisi olarak, sûfilerin büyük değer verdiği keşif yoluyla sabit olan bilgilerin şeriata uygunluğunu esas almış ve dinî naslara uymayan keşif ve ilhamın geçersiz olduğunu ifade etmiştir. İmâm-ı Rabbânî, tasavvufta yüksek makamlara ulaşmakla beraber, şeriatın esaslarına bağlı kalmaya büyük önem vermiş, kelâm ve fıkıh gibi şer'î ilimlerini tahsil etmenin tasavvuftan önce geldiğini açıkça belirtmiştir. Dinî hayatın canlanmasını kısa vadede sağlayacak konumda olmasından dolayı medreseyi tekkeye tercih eden İmâm-ı Rabbânî, ehl-i sünnet ve'l-cemaat itikadına sahip olmanın tasavvufî bütün hallerden ve makamlardan önemli olduğuna dikkat çekmiştir:

“Ehl-i sünnet âlimlerinin Kur'an ve sünnetten anladıkları manayı, kendi keşif ve ilhamın ölçüsü kılmalı, onları başka bir şeyle karıştırmamalıdır.

⁵² İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 193. Mektup, S. 349; Gümüšoğlu, *agm.*, s. 33.

⁵³ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 84. Mektup, s. 209.

Çünkü onların anladığı manalar aykırı olan manalar, her hangi bir değer taşımaktan uzaktır.”

...“muteber olan manalar, ehl-i sünnet âlimlerinin anladıklarıdır. Ona uygun olmayan başka görüşler ise muteber değildir.”⁵⁴

... “insanın kurtuluşa erecek olan, ehl-i sünnet ve'l-cemaat âlimlerinin görüşleri doğrultusunda inançlarını düzeltmesi mutlaka lazımdır.”... Ehl-i sünnet ve'l-cemaat inancına muhalif kötü inançlar ise, öldürücü zehirdir.”⁵⁵

İlham ve keşifle sabit olan bilgilerin, vahiyile sabit olan ve Ehl-i sünnet tarafından tespit edilen esaslara uygunluğu durumunda geçerli olduğunu ifade eden İmâm-ı Rabbânî, şer'î ilimlerin vazgeçilmezliğini vurgulamıştır. Sonuç olarak İslâm toplumunun dinî ve kültürel birliğinin sağlanmasında bu düşüncelerin yerinin ve katkısının büyük olduğu ortaya çıkmaktadır.⁵⁶

3. Kur'anı Kerim'in Yeri ve Önemi

Günümüzde sûfîlerin kaleme aldıkları eserleri Kur'ân-ı Kerîm'in önüne geçirdikleri, sûfîlerin eserlerini okudukları kadar Kur'ân-ı Kerîm'i okumadıkları ve anlamadıkları yönünde yapılan eleştiriler gündemi meşgul eden konuların başında gelmektedir. Halbuki sûfîler, iddia edildiğinin aksine hayatlarını, Kur'ân-ı Kerîm'in kendisini takdim ettiği ifadelerle, bir *şifa ve rahmet* kaynağı olarak tanzim etmeye özen göstermişlerdir. İmâm-ı Rabbânî'nin bu meseledeki yaklaşımları dikkat çekicidir. Bunu İmâm-ı Rabbânî'nin eserlerinde ve müritlerini eğitmede uyguladığı metotlarda çok yakından görmekteyiz. Buna geçmeden önce Kur'ân-ı Kerîm'in tasavvufi verileri hakkında birkaç hususa değinmek yerinde olacaktır.

İnsanın Allah ile ilişkileri bahsinde Kur'an'ın tarif ettiği takva tasavvufun sebep-i vücûdudur. Takva, ihsan ve ihlâs, Kur'an'ın, insanın gönül dünyasına koymayı gerekli gördüğü üç önemli değerdir. Kur'an'da insanları takvaya çağırır⁵⁷ve ihsan duygusuna erenlerin,

⁵⁴ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 286. Mektup, s. 652.

⁵⁵ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 2, 380. Mektup, s. 224.

⁵⁶ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 116. Mektup, s. 255; Gümüšoğlu, *agm*, s.33.

⁵⁷ Bakara, 2/40, 41, 66; Âl-i İmrân, 3/75.

muhaçir ve Ensar'dan sonra önde gelen Müslümanlar arasında bulunacaklarını açıklayan âyetler⁵⁸ bulunmaktadır.

Âyetlerde oruç ve kurban emredilirken bu iki ibadetin takvâyâ erdirici özelliklerine dikkat çekilmektedir. Zekâtın bizzat kendisinin taşıdığı arıtma anlamı aslında insan nefsinin cimrilik ve bencillik gibi kötü duygulardan arıtma anlamı taşımaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de namaz için "huşû"/huzur ve edep şartından bahsedilmektedir. Kurtuluşu hak eden müminlerin, ancak namazlarını huşû ile kılanlar oldukları ve onların da yararsız boş şeylerden yüz çevirdikleri⁵⁹ anlatılmaktadır. Sûfîlerin anlayışına göre, bu âyette geçen *lağv* kelimesi Allah'tan başka kalbe giren her şey olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla huşû için şart görülen lağvden uzak bir namaz, sadece Hakk ile huzur halinde bir kalb ile kılınacak namazdır. Sûfîlerin fakihlerden farklı olarak namazın şartı gördükleri huşû duygusu aslında namazın en erdirici vasfı olarak geçmektedir.⁶⁰ Kur'an'ın Allah ile ilişkilerde temel şart olarak gördüğü bu vasıflar tasavvufun temel şartları olarak karşımıza çıkmakta ve tasavvufun Kur'an kaynaklı olduğunu göstermektedir.

Tasavvufun telkin ettiği insanlarla ilişkinin manevî ve kalbî boyutu Kur'an'da Hz. Peygamber'in şahsında merhamet ve şefkat olarak sunulmuş ve nefsi aşmak suretiyle insanların diğerkâmlık özelliklerine erebileceği anlatılmıştır. Aslında insani ilişkileri gölgeleyen ve ayakları kaydıran en önemli engel, nefis ve şeytandır. Kötü huyların merkezi ve temel kaynağı bu ikisidir. Kur'an'da şeytan ve nefis konusunda uyarılmaktadır insanoglu: "*Şeytan sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman sayın.*"⁶¹ "*Hevâ ve hevesini tanrı edineni gördün mü?*"⁶² "*Nefs, şüphesiz kötülüğü çok emredicidir.*"⁶³

Kur'an, kötülüğün merkezi kabul edilen nefis ve hevânın tezkiye ile arıtılacağını⁶⁴ itmi'nâna/huzura erdirileceğini⁶⁵ anlatmaktadır. Kur'an,

⁵⁸ Tevbe, 9/100.

⁵⁹ Mü'minün, 23/1-3.

⁶⁰ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 261. Mektup, s. 535.

⁶¹ Fâtır, 35/6.

⁶² Câsiye, 45/23.

⁶³ Yûsuf, 12/53.

⁶⁴ Şems, 91/9.

⁶⁵ Fecr, 89/27.

tezkiye işini peygamberlere has kutlu bir görev olarak görmekle birlikte⁶⁶ kalp tasfiyesinden de bahseder.

İnsanın manevî hayatına konu olan alanlardan biri de kalbin dünya ve mâsıvaya/Allah'ın dışındaki varlıklara olan meyli ile alakalı konulardır. İçi fanilerin sevgi ve hazzı ile dolu bir kalp elbette Hakka açılmaz. Çünkü Kur'ân, kalb-i selîmden bahsetmekte ve bunun ahirette evlat ve malın para etmediği sırada işe yarayacağını anlatmaktadır⁶⁷. Kalb-i selîm, içinde Allah'tan başkasına yer olmayan kalptir. Yâni içinde dünyaya ve fânî değerlere ait bir tutku taşımamak, kalp selâmetinin bir şartı olmuş oluyor. Bunun yolu da, dünyaya ilgi ve sevgisinden uzaklaşmadan geçiyor.

Kur'ân'da dünya konusundaki duyarlılığı artıracak pek çok uyarı vardır: *“Dünya metai önemsiz, ahiret ise takva ehli için daha hayırlıdır”*⁶⁸. *“Bunlar, dünya hayatının geçici nimetleridir. Hâlbuki varılacak yer, Allah'ın katındadır”*⁶⁹. *“Dünya hayatı, bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir”*⁷⁰. *“Bu dünya hayatı, aldatma metaından başka bir şey değildir”*⁷¹.

Tasavvuf ve manevî hayatın temelini teşkil eden zühdün esası, dünyadan ve dünya nimetlerinin kalbi meşgul etmesinden kurtulmaktır. Ahiretin daimî ve ebedî olduğunu bilip dünyanın geçici câzibesine ve fânî nîmetlerine aldanmamaktır.

Kur'ân'da bahsi geçen ıstıfâ veya tasfiye kavramı sûfilere göre temiz muamele, hüsn-i mücahede ve hakikate sarılmakla olur. Kalbin tasfiyeye erip safvet kazanması ve itminana ermesi de, yine Kur'ân'ın beyanına göre zikirledir: *“Dikkat edin, gözünüzü açın; kalpler ancak Allah'ın zikri ile itminana/huzura erer”*⁷². Kur'ân'da 250 küsur yerde geçen zikir kelimesi, bu işin önemini göstermekte ve inanan kimsenin zikirsiz olamayacağını belirtmektedir. Kur'an göz ve kulak gibi kalbin de yaptığı işlerden sorumlu olduğunu haber vermektedir⁷³. Kur'an-ı

⁶⁶ Bakara, 2/129; Cum'a, 62/2.

⁶⁷ Şuarâ, 26/88-89.

⁶⁸ Nisâ, 4/77.

⁶⁹ Âl-i İmrân, 3/14.

⁷⁰ En'am, 6/32.

⁷¹ Âl-i İmrân, 3/185

⁷² Ra'd, 13/28.

⁷³ İsra, 17/37.

Kerim'de çok namaz kılınız, çok oruç tutunuz, gibi ifadeler olmamasına karşılık zikir için Allah'ı çok çok zikrediniz ifadesi bulunmaktadır. *“Rabbini çok zikret. Sabah akşam onu tespihet”*⁷⁴, *“Rabbini içinden yalvararak yüksek olmayan bir sesle sabah akşam zikret.”*⁷⁵ *“Mü'minlerin kalpleri ancak Allah'ı zikretmekle tatmin olur. İyi biliniz ki kalpler Allah'ı zikirle tatmin olur.”*⁷⁶

Bunlardan başka kalp eylemi sayılacak tevekkül, rıza, teslimiyet, tevbe, inabe, sıdk, sabır, şükür kanaat gibi konular Kur'an-ı Kerim'in öğrettiği ve insan için gerekli gördüğü hususlardır. Bunları nazar-ı itibara alarak meseleye baktığımızda, kavramları, muhtevası ve kaynağı bakımından tasavvufun Kur'anî bir ilim ve müessesese olduğunu görürüz.⁷⁷

İmâm-ı Rabbânî'nin tasavvuf düşüncesinde Kur'an-ı Kerim'in hükümlerine bağlılık, onun ahkâmıyla amel etmek ve seyr-ı sulûk yolunda çokça okumak gibi hususlar önem arz eder. İmâm-ı Rabbânî şöyle der:

“Kur'an-ı Kerim Allah'ın kelâmı olup harf ve ses elbisesi içerisinde Peygamberimiz'e indirilmiştir. Yüce Allah Kur'an aracılığıyla kullarına bazı hususları emretmiş, bazı şeyleri de yasaklamıştır. Biz insanlar, kelâm-ı nefsimizi dilimiz aracılığıyla harf ve ses elbisesi içerisinde dışa vurur, bu yolla duygu ve düşüncelerimizi insanlarla paylaşıyoruz. Allah Teâlâ da ağız ve dil gibi araçları kullanmadan yetkin kudretiyle kelâm-ı nefsisini harf ve ses düzeni içerisinde açığa çıkarır, bu düzen içerisinde emir ve yasaklarını insanlara ulaştırır. Bu bakımdan gerek nefsi gerekse lafzî kelâmın her biri Allah'ın kelâmıdır.

Allah'ın kelâmı dendiği zaman bu iki kelâmın kast edilmesi mecazen değil, hakîkattendir. Yoksa bazılarının zannettiği gibi nefsi kelâm Allah'a hakîkaten isnat edildiği hâlde, lafzî kelâm ancak mecâzen isnat edilmiş değildir. Zira mecâzî mananın reddedilmesi mümkündür. Oysa lafzî kelâmı Allah Teâlâ hakkında reddedip Kur'an-ı Kerim'deki harf ve kelimelerin Allah'a ait olmadığını söylemek küfürdür. Peygamberimizden önce gelen

⁷⁴ Al-i İmran 3/41.

⁷⁵ A'raf 7/205.

⁷⁶ Ra'd 13/28.

⁷⁷ Yılmaz, a.g.e., s. 35; Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Bursa 1985, s. 49.

*diğer peygamberlere indirilen ilâhî kitaplar ve sahifeler de böyledir. Bunların hepsi Allah'ın kelâmıdır. Kur'ân'da ve geçmiş ilâhî kitaplarda yer alan sözler, Allah'ın, zamanın şartlarına göre kullarına uymasını emrettiği hükümleri ifade ederler.*⁷⁸

“Allah kelâmı” tabirini bu şekilde açık ve net ifadelerle tarif ederek Kur'ân-ı Kerîm'in lafız ve mana itibariyle nasıl bir gerçeklik arz ettiğini ortaya koyan İmâm-ı Rabbânî, eserlerini kaleme alırken işin temeline daima âyet-i kerimeleri koymakta, açıklamalarını onlara dayandırmakta ve kendi ifadelerini âdetâ âyet-i kerimelerin mana ve muhtevasının daha iyi anlaşılmasına bir sebep ve vasıta kılmaktadır.

Başta İmâm-ı Rabbânî olmak üzere, müşid-i kâmillerin kaleme aldığı eserlerde hep Kur'anî yön ağır basmaktadır. Dolayısıyla mu-tasavvıflar âyetleri yorumlarken çoğunlukla tasavvufî açıdan ve işârî olarak yorumlamış, özellikle de tasavvufla alakalı âyetler üzerinde yoğunlaşmışlardır. Yaptıkları işârî yorumları, âyetlerin zahiri manalarına ters düşmemek şartıyla yorumlamışlardır. Dolayısıyla gerek yorum-da gerekse Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması ve müritlerinin okumaları, anlamaları ve amel etmeleri hususunda sürekli telkinleri daima canlı tutulmuştur. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'i önemsemedikleri iddiası yanlış ve asılsız olduğu ortadadır.

4. Sünnete Bağlılık, Hz. Peygambere Tabîiyet

Tasavvuf düşüncesinde Hz. Peygamber'in ve onun sünneti ve hadislerinin yeri problemi günümüzde tartışılan konulardandır. Özellikle tasavvuf müessesesini şekillendiren hadislerin güvenilirliği konusu yine tartışma konusu edilen problemlerdendir. Buna geçmeden önce Hz. Peygamber'in Tasavvuf düşüncesindeki yerine İmâm-ı Rabbânî'nin şu sözlerine yer vermek gerekir:

*“Peygamberimize zerre kadar uymak, dünyanın tüm lezzetlerinden ve ahiretin bütün nimetlerinden kat kat daha üstündür. Fazilet, üstünlük onun sünnetine uymaya, meziyet ise onun şeriatına tabi olmaya bağlıdır.”*⁷⁹

Tasavvuf hayatına kaynaklık eden Hz. Peygamber'in zühd hayatı,

⁷⁸ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 2, 368. Mektup, s. 189.

⁷⁹ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 114. Mektup, s. 253.

onun hayatını konu alan sîret ve hadis kaynaklarında oldukça fazla yer almaktadır. Hz. Peygamber'in dünya ve dünyalığa karşı takındığı tavırının yanı sıra onun sade hayatı ve ibadete düşkünlüğü, tasavvuftaki züht hayatına kaynaklık etmesi bakımından önemlidir.

Züht, Allah'tan başka her şeyi gönülden çıkarıp değer vermemeyi, ne varlığa sevinmek ne de yokluğa üzülmeyi, hayata haz ve lezzet veren şeyleri tamamen terk etmek değil, azaltmak ve sevgisini gönle koymamayı, nimet peşine koşarken esiri olmamayı hayat tarzı haline getirmek olarak tanımlanmaktadır. Azimet, şecaat, kahramanlık, şükür, revekkül, kadere rıza, belalara sabır, fedakârlık, kanaat, gönül zenginliği, diğerkâmlık, cömertlik, tevazu gibi insanlığın her zaman özlemine çektiği ve muhtaç olduğu vasıfların gerçek kaynağının Hz. Peygamber olduğu gerçeği her zaman canlılığını korumaktadır. Dolayısıyla tasavvufta Hz. Peygamber'in yeri ve onun örnekligi her zaman tazeliğini korumakta İmâm-ı Rabbânî eserlerinde ve özellikle Mektûbât-ı Rabbânî'sinde çokça vurgu yapmaktadır.⁸⁰

İbn Abbas'ın rivayetine göre, Peygamber (s.a.v), peşpeşe birkaç gece aç sabahlar, hane halkı da çoğu zaman akşamları yiyecek bir şey bulamazdı. Zaten ekmeikleri arpa ekmeğiydi. Enes b. Mâlik'in rivayetine göre, Kızı Hz. Fâtıma Hz. Peygamber'e pişirdiği ekmekten bir parça getirmiş ve Allah Rasûlü, "bu nedir?" diye sorduğunda "pişirdiğim çörektir. Size getirmeden camm çekmedi." demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber; "Üç gündür babanın ağzına giren ilk lokma bu olacak." Diye karşılık vermişti. Ebû Hüreyre'nin rivayetine göre Allah Rasûlü'nün aşıktan karnına taş bağladığı olurdu.

Hz. Aişe anlatıyor: Dört ay geçirdi ki, Allah Rasûlü'nün karnı buğday ekmeğiyle doymuş olmazdı. O'nun hane halkı da üçgün peşpeşe arpa ekmeğiyle karınlarını doyurmadan Allah'a kavuşmuşlardır. Ebû Hüreyre ve Hz. Aişe'den gelen bir rivayette, aylar geçtiği halde Allah Rasûlü'nün evinde bir çorba pişmediği ve aile halkının hurma ve su ile beslendiği, bazen da sağmal hayvanları bulunan komşularının gönderdikleri sütü içtikleri rivayet edilir.

⁸⁰ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 29., 41., 44., 114., 152., 184., 186., 237., 239. Mektuplar.

Enes b. Mâlik der ki: “Hz. Peygamber’in, öğle ve akşam, ekmele ile eti bolca bir arada beraber yediği olmuştur.”

Hız. Aîşe, diyor ki: “Allah Rasûlü’nün midesine bir günde iki tür yemek birden girmedir. Et yediği zaman başka bir şey yemediği gibi, hurma ve ekmele yediğinde onların üzerine bir şey ilâve etmezdi.”

Ebû Nadr anlatıyor: Ben Âîşe validemizin şöyle konuştuğunu duydum. “Bir gün Allah Rasûlü ile birlikte oturuyorduk. Babam Ebû Bekir bize bir koyun budu ikram etti. Gece karanlığında Allah Rasûlü ile onu kesmeye çalışıyorduk. Birisi “Kandiliniz ve ışığımız yok mu?” diye seslendi. Dedim ki: “Yakacak yağımız olsa, biz onu yedik.”

Hız. Aîşe’nin ifadesine göre O’nun yatağı, içi hurma lifi ile dolu bir deriden ibaretti. Yemeğini yere oturarak yer ve: “Ben kulum, kul gibi yerde oturarak yerim” buyururdu. O’nun dünyaya yönelmeyi ve ona kul olmayı yeren pek çok hadisi-i şerifi vardır: “Kimin himmet ve kaygısı dünya olursa, Allah onun işini dağıtır, fakirliğini gözünün önüne koyar. Kimseye nasibinden fazla dünyalık gelmez. Niyet ve himmeti âhiret olanın işini Allah Teâlâ toplarlar (cem’), gönlüne zenginlik verir. O arkasını dönse de dünya ona gelir.”

“Himmet ve kaygılarım teke indirip sadece âhiret kaygısı taşıyanın dünyasına Allah kâfidir. Kaygısını dünyaya dağıtmanın ise Allah, hangi vadede helak olduğuna aldırmaz etmez.”

Hız. Peygamber infak etmeyi çok severdi. Nitekim Hız. Bilâl’e: “Ya Bilâl, infak et! İnfak etmekle Arş’ın sahibinin senin malını azaltacağından korkma!” buyurmuştu.

Kendisinden bir şey istendiğinde derhal verir, eğer istenen şey kendisinde yoksa vaad eder ve eline geçen ilk fırsatta bu isteği karşılardı. Bir defasında Ashâb-ı suffe: “Yâ Rasûlallah, hurma yemekten ciğerlerimiz kavruldu.” demişlerdi de O, “Medineliler bize ne veriyorlarsa biz de size onu veriyoruz” buyurmuştu.

Hız. Peygamber vermeye ve infak etmeye son derece heveskâr olduğu ve vermek hakkında, “veren el, alan elden hayırlıdır” buyurduğu halde, istemek ve almak konusunda son derece müstağni/gözü tok idi. Ashabının da bu konuda müstağni olmasını öğütlerdi.

Evini süsleyen kızı Fâtıma’nın evine girmemiş ve “böyle süslü yerlere girmek bize yakışmaz” buyurmuştu.

Buhârî'nin rivayetine göre, çoğu zaman elbisesinde iki yama bulunurdu.

Kızı Hz. Fâtıma, el değirmeninde un, kuyudan su çekmekten ellerinin yarıldığını göstererek, kendisine ev işlerinde yardım etmek üzere, harp esirlerinden yardımcı istemişti de O, *“Ehl-i suffice böyle fakir yaşarken ve Bedir şehitlerinin yetimleri perişan bir haldeyken sen bunu nasıl isteyebiliyorsun?”* demişti.

Buyururdu ki:

“Allah bir kulumun hayrını murat ederse, dünyadan zühdünü kolaylaştırır, kendisine kusurlarını gösterir. Dünyadan el etek çekene yaklaşınız. Çünkü onun telkin ettiği hikmettir.”

“Allah'ı tam, karşında bulursun. Bolluk zamanında O'nu an, darlığa düşünce sana yardım eder.”

Hız. Peygamber'in ibadet hayatı da tasavvuf düşüncesine kaynaklık etmiştir. Beş vakit farz namazına ilaveten, her gün sünnet ve nafil namazlar kılması, teheccut, evvabin, duha ve tahiyetü'l-mescit namazları onun yaptığı ibadetlerdi. Hız. Peygamber'in gecenin bir kısmını uyku ile geçirdiği, sonra ibadet için kalktığı, biraz istirahatten sonra tekrar ibadete başladığı bilinmektedir. Aile efradı uyuduktan sonra kalkar, dua ve münacat ile meşgul olurdu. Kuşluk vaktinde dört veya sekiz rekât namaz kılardı. Yatsı namazından hemen sonra odasına çekilir, uyumadan önce Kur'an-ı Kerim okurdu.

İmâm-ı Rabbânî birçok mektubunda âyet ve hadis-i şeriflerin ışığında Peygamber'e itaatın önemini şöyle izah etmiştir:

“Âhirette azaplardan kurtulmak ve sonsuz saadete kavuşmak, ancak geçmiş ve gelecek bütün varlıkların en üstününe uymakla olur. O'nun izinde ilerleyenlerin büyükleri, İsrail oğullarının Peygamberlerine benzetildi. Peygamberlerin en üstünleri olan ülü'l-azm Peygamberler, O'nun yolunda olmayı istemişlerdir. Onun ümmeti, Onun yolunda buldukları için, ümmetlerin en hayırlısı oldular.”⁸¹

“Tam anlamıyla muhabbetin alâmeti, Resûlullah'ın düşmanlarına tam anlamıyla buğz etmek ve O'nun şeriatına muhalif olanlara düşmanlık göstermektir. Zira muhabbette hileye yer yoktur.”⁸²

⁸¹ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 249. Mektup, s. 475.

⁸² İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 165. Mektup, s. 311.

“Şüphesiz beşeriyetin Efendisi olan böyle büyük bir Peygamber’e inanlar, ümmetlerin en hayırlısı olur. Şu âyet-i kerîme onların kazancını ve hâllerini anlatan bir belgedir: “Siz insanlar için çıkartılmış en hayırlı ümmetsiniz.”⁸³ Bu büyük Peygamber’i yalanlayanlar ise Âdemoğlunun en şerlisi olur.⁸⁴

“Kıyamette işe yarayacak olan şey, Hz. Peygamber’in gösterdiği yolda yürümektir. Hâller, kendinden geçmeler, ilim ve kerâmetler, bu yolda iken hâsıl olurlarsa, çok iyidir ve büyük nimettirler. Aksi, ilâhî rahmetten mahrumiyet ve felakete sürüklenmekten başka bir şey değildir.”⁸⁵

İmâm-ı Rabbânî, felsefecinin Peygamber’e tâbi olmadığı için hakîkati bulamadığını belirterek şöyle der:

“Dünya ve âhîret mutluluğunu elde etmek, iki cihan Efendisi Peygamberimize tâbi olmaya bağlıdır. Felsefecinin basiret gözü O’na tâbi olma sürmesiyle sürmelenmediği için (tâbi olma şerefine nâil olmadığı için), Vâcib Teâlâ’nın mertebesini anlamak şöyle dursun, Âlem-i Emrin hakîkatini dahi görememiştir, kör kalmıştır. Felsefecinin kıt bakışı, Âlem-i Halk ile sınırlıdır. Hatta bunu bile tam anlayamamıştır.”⁸⁶

İmâm-ı Rabbânî müteaddit mektuplarında Hz. Peygamber’in sünnetine tam bir teslimiyet ve tâbiyetle tâbi olmanın önemini ifade ederken bunun mertebelerinin ve derecelerinin bulunduğunu, bunların yedi derece olduğunu beyan etmektedir:

Birinci Derece: Bütün Müslümanların sahip olduğu derecedir ki, kalp ile tasdik ettikten sonra şeriatın hükümlerini yerine getirmek, sünnet-i seniyyeye tâbi olmaktır. Bu derece, velîlik derecesinin bağlı olduğu nefsin mutmain olmasından önceki derecedir. Zâhirî âlimler, âbidler ve muameleleri nefsin mutmain olması mertebesine ulaşmamış herkes bu tür tâbilikte ortaktır. Tâbi olma hususunda hepsinin kademeleri müsavidir. Küfrü ve inkârı sebebiyle nefis bu makamdan kurtulmadığı sürece, doğal olarak bu derece bağlılığın sûretinde kalacaktır. Bağlılığın sûreti de hakîkati gibi felahı, âhîret kurtuluşunu muciptir. Cehennem azabından koruyucu ve de cennete girmeyi müjdeleyici-

⁸³ Al-i İmran 3/110.

⁸⁴ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 44. Mektup, s. 135.

⁸⁵ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 184. Mektup, s. 338.

⁸⁶ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 34. Mektup, s. 113.

dir. Allah Subhânehû engin keremi gereği nefsin inkârcılığına itibar etmeyip kalbin tasdikini yeterli görmüş ve de kurtuluşu bu tasdike bağlamıştır.

İkinci Derece: Efendimiz'e sözlerinde, amellerinde tâbi olmaktır ki, bu ahlâkı güzelleştirmeye yöneliktir.

Üçüncü Derece: Efendimiz'e hâllerinde, zevklerinde ve vecdlerinde tâbi olmaktır ki, bu da velâyet-i hassa makamına mahsustur.

Dördüncü Derece: Rasihûn ulemâya mahsustur.

Beşinci Derece: Efendimiz'in kemâlâtına ittibadır. Ülü'l-azm peygamberlere mahsustur.

Altıncı Derece: Efendimizin mahbubiyet makamına ittibadır.

Yedinci Derece: Nüzul ve hübuta taalluku vardır. Bu makamda tâbi olan için, tâbi olunana göre bir benzerlik hâsıl olmaktadır.⁸⁷

İmâm-ı Rabbânî, “*kim peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur*”⁸⁸ âyetini esas alarak, “Hz. Peygamber'e itaatin Allah Teâlâ'ya itaat manasına geldiğini” belirtir ve Rasûlüne itaat etmeden Allah'a itaat olmayacağına dikkat çeker. Bu husus günümüzde Hz. Peygamber'i devre dışı bırakıp sadece Kur'ân-ı Kerîm ile amel etmeyi önceleyenlere önemli bir cevap niteliğindedir. Çünkü Mektûbât-ı Rabbânî'ye bakıldığında onlarca mektupta, mektup sahiplerine hep Hz. Peygamber'e itaati ve onu örnek almayı ısrarla tavsiye etmektedir. Bu hem bu tür akımların batıllığını gösterdiği gibi tasavvufta Hz. Peygamber'in önemsenmediği ön plana çıkarılmadığı ithamların yanlış olduğunu ortaya koymaktadır.

Bid'atlerden Sakınmak

Bid'at, Asr-ı sa'adet'ten sonra ortaya çıkan, şer'î bir delile dayanmayan inanç, ibadet, fikir ve davranışlar hakkında kullanılan bir terimdir. Araçça'da “icat etmek, örneği olmaksızın yapıp ortaya koymak, inşa etmek” anlamlarına gelen, “bd'a” kökünden türeyen bidat, “daha önce benzeri bulunmayıp sonradan ortaya çıkan (muhtes) şey” anla-

⁸⁷ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 2, 367. Mektup, s. 183.

⁸⁸ Nisa 4/80.

mina gelir.⁸⁹ “Bid’at, sünnete aykırı olarak yeni ortaya çıkan, sahâbe ve tâbiîn devrinde bulunmayan ve şer’î bir delilin gereği olmadan, yapılan iş manasına gelmektedir.”⁹⁰ Bir diğer ifadeyle bidat, Allah ve Resûlü’nün koymadığı bir esası dine ilave etmek ve onu dinin bir parçasıymış gibi kabul ederek onu yerine getirmeye çalışmaktır.

İmâm-ı Rabbânî’nin yaşadığı coğrafyada çoktanrılı dinlerden ve karışık kültürlerden meydana gelen Hindistan’da yaşayan Müslümanlar, çoğu zaman farkında olmadan veya yeterli İslâmî şuurdan yoksun olmalarından dolayı onların İslâm dışı inançlara sahip olabiliyor, hatta gayr-i Müslimlerin ayinlerine iştirak edebiliyorlardı. Pek çok Müslüman çeşitli sebeplerle değişik inançlar tarafından kutsal kabul edilen değerlere saygı duyuyor, onlardan medet umuyordu. Bazı Müslümanlar, Hinduların bayramlarına katılıyor, onları yaptığı gibi lambalar yakıp, pilav pişirerek renkli çanaklarda akraba ve dostlarına dağıtıyordu.⁹¹

İmâm-ı Rabbânî, Hindu ve Yahudiler gibi ehl-i küfür ve şirkin önemli kabul ettiği günlerde ve bayramlarda onların merasimlerine katılmanın ve hediyeleşmenin küfür olduğunu beyan etmişti. O, iki dini kabul edenin şirk ehliden olacağına dikkat çekerek, Müslüman olmak için şirk ve küfrün her çeşidinden kaçınılması gerektiğini belirterek, bu gibi âdetlerin özellikle Müslüman kadınlar arasında yaygınlık kazanmasından dolayı onları uyardı.⁹²

Binlerce seneden beri Hinduizm’in yanı sıra sihir ve büyü gibi olağan dışı güçlere inan insanların merkezi haline gelen Hindistan’da İslâm’a giren insanların bir kısmı, eski inanç ve düşüncelerini bırakmak konusunda yeterli başarıyı gösterememişti. Sünnetle bidatin, şeriatla felsefenin, tasavvufi düşünce ile Hinduizm’in birbirine karıştığı, İslâm’a intisabını açıkça inkâr etmeden bir sultanın kendine göre yeni

⁸⁹ Yaran, Rahmi, “Bid’at,” *DİA*, c. 6, s. 129-131, s. 130.

⁹⁰ Seyyid Şerif Cürcânî, *Ta’rifât*, nşr., Abdurrahman Umeyra, Beyrut: Âlemü’l-kütüb, 1987, s. 68; Kâtip Çelebi, *Mizânü’l-hak fi ihtiyârî’l-ahak*, nşr. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1993, s. 65.

⁹¹ Muhammed Abdulhak Ensarî, *Şeriat ve Tasavvuf İmâm-ı Rabbânî Seyh Ahmed Serhendî’nin Anlayış ve Mücadelesi*, trc. Yusuf Yazar, Ankara 1991, s. 33-4; Gümüšoğlu, *a.g.m.*, s. 25. Özgen, *Mebde’ ve Me’ad*, s. 121.

⁹² İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 2, 453. Mektup, s. 441; Gümüšoğlu, *a.g.m.*, s. 25.

bir din geliştirmeye çalıştığı bir devirde İmâm-ı Rabbânî, tecdit hareketini başlatarak bidatlerden uzaklaşıp sünnete tabi olmanın önemi-ne dikkat çekmiştir. Düşünce ve inanç açısından son derece karışık bir coğrafyada İslâm'a dışarıdan sokulmak istenen bidatlere set çeken İmâm-ı Rabbânî, özellikle Hint fakirlerinin bazı hareket ve düşüncelerinin tasavvuf adı altında yayılmasına mani olmaya çalışmıştır.

Bid'atlerin arasında kalmış sünneti, karanlıkların arasında parlayan ve insanlara yol gösteren yıldızlara benzeten İmâm-ı Rabbânî, bir bid'ati ortadan kaldırarak, terk edilmiş bir sünneti ihya etmeyi büyük bir saadet olarak görmüştür. O, bid'ati muteber kabul edip ona rağbet etmenin dini tahrip edeceğini, bidat sahibine değer vermenin dinin yıkılmasına yol açacağını söyleyerek, bu hususa gereken hassasiyeti göstermeyen tasavvuf ehlini tenkit etmiştir.⁹³

İmâm-ı Rabbânî: "*Bid'at sahibi kimselerle yapılan sohbetin (dinî konularda) fesadının, kâfirlerle yapılan sohbetin fesadından daha çok olduğunu iyi bil! Bid'atçilerin en kötüsü ve en değersiz Resûlullâh'ın (s.a.v.) ashabına buğz eden topluluktur... Bu günlerde bu azgın topluluk hadlerini aşmış, çok ileri gittiler, her tarafa yayıldılar*"⁹⁴ ifadeleriyle bid'atlerin yaygınlık kazanması karşısında Müslümanları uyarmıştır.

İmâm-ı Rabbânî, bid'atin *hasene* (güzel) ve *seyyie* (kötü) olarak takdim edilip, Hz. Peygamber ve Hulefâ-i raşidin zamanında bulunmayan ancak bir sünneti ortandan kaldırmayan bir amelin "*güzel bidat*" olarak kabul edilmesini doğru bulmaz ve bidatlerde hiçbir güzellik görmez. O, "*Size Allah'tan korkmanızı ve Habeşli bir köle de olsa devlet adamlarınızı dinleyip, itâat etmenizi tavsiye ederim. Sizden kim benden sonra yaşarsa şiddetli ihtilaflar görecektir. Öyle ise benim sünnetim ile râşid ve hidayet üzere olan halifelerin sünnetine bağlanınız. Sünnete sınıksız sarılınız. Sizleri sonradan çıkan bidatlerden sakındırırım. Çünkü her bid'at dalalettir*"⁹⁵ hadisini zikrederek her çeşit bidatin sünneti ortadan kaldıracığını söyler.⁹⁶

⁹³ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 186. Mektup, s. 340.

⁹⁴ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 54. Mektup, s. 153.

⁹⁵ Tirmizî, *es-Sünen*, I-V., Thk., A. Muhammed Şakir, M. Fuad Abdulbaki, Atve Avad trsz. "İlim",16; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, I-V, İzet Ubeyd ed-da's, Humus 1307h. "Sünnet",8; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, Mısır 1314h. c. 4, 174.

⁹⁶ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 186. Mektup, s. 340.

İmâm-ı Rabbânî'nin tecdid hareketinde bid'atler konusunda gösterdiği titizlik onun sünnete ittiba konusuna verdiği ehemmiyetin bir neticesidir. Zira Peygamberimizin (s.a.v.) kötülediği bid'at, Asr-ı saadet ve sahabe devrinde bulunmayan ve ibadet maksadıyla yapılan bidattir. Bu itibarla insanların beşerî ihtiyaçları karşılarken, giyim-kuşam ve yeme-içme tarzındaki farklılıklar veya kültür, sanat ve medeniyetteki yeni gelişmelerin dindeki bidat mefhumunun içinde düşünülmesi doğru olmaz. Tasavvuf düşüncesine en çok saldırının geldiği alan bidatler alanıdır. Bu konudaki İmâm-ı Rabbânî'nin tavrı ise bu kadar bilgi ile anlaşılmalı olmalıdır. Çünkü içinde bulunduğu ve müritlerini yetiştirdiği okulu her fırsatta sünnet yolu olduğunu beyan ettiği yolun bidatlere dalmış olması veya kendinden sonra bu geleneği takip eden ana gövdenin bu yoldan sapması söz konusu olamaz. Çünkü Mektûbât-ı Rabbânî bu konuda ısrarla sünnet yolunun takip edilmesini bidatlerden yüz çevrilmesini istemektedir.

İmâm-ı Rabbânî de "aşk ve zevke sebep olduğu halde yüksek sesle zikri bid'at diye men ederken, Hz. Peygamberin devrinde olmayan bir elbiseyi giymeyi men etmeyişinin sebebini "soran kişiye şöyle cevap verir:

*"Evladım! Bil ki, Peygamber Efendimizin (s.a.v.) yaptığı fiiller iki kısımdır. Birisi ibadet olarak yapılanlar, diğeri de örf, âdet kabilinden olanlar. Peygamberimizin ibadet olarak yaptığı bir fiile aykırı olmayı, dinde sonradan meydana gelmiş bir durum olarak görüp, reddederek, o kötü bir bidatten şiddetle men ederiz. Hz. Peygamberden örf ve âdet olarak sadır olanlara gelince onlara muhalif olmayı bid'at olarak görmez, dine taalluk eden bir konu olmadığı için onları men etmek konusunda gayret etmeyiz."*⁹⁷

İmâm-ı Rabbânî, âdetler konusunda sünnete uymanın güzel bir şey olduğunu kabul etmekle birlikte şartların değişmesiyle bazı âdetlerin değişmesini bir gerçek olarak görür.

İmâm Rabbânî, bazı dervişlerin, zikir ve tefekküre farz ve sünnetlerden daha fazla ihtimam gösterip, bazı nafile ibadetlere ve riyazete büyük önem verdikleri halde, cemaatle namaz kılma konusunda gevşeklik göstermesini, hatta Cuma namazını ihmal etmesini eleştirir-

⁹⁷ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 231. Mektup, s. 437.

miştir. Cemaatle bir farzı eda etmenin bin kere erbaîn çıkarmaktan daha faziletli olduğunu belirten İmâm-ı Rabbânî, bu açıklamalarıyla, şeriatin esaslarını önemsemeyen veya onları küçümseyen görüşlerin tasavvuf rengine girerek Müslümanlar arasında meşruiyet kazanmasına mani olmuştur.⁹⁸

Hayatı boyunca Hz. Peygamber'e tâbiyyetle amel etmiş olan İmâm-ı Rabbânî'nin konu bid'atler olduğunda sert bir şekilde tavır aldığını görüyoruz.

*"Bu fakir, bu bid'atlerin hiçbirinde güzellik ve parlaklık görmüyor. Âlimlerimizin, hasene dedikleri bid'atlerden bir kısmına dikkat edilirse, sünneti yok etmekte oldukları görülür."*⁹⁹

*"İki şeyi elden kaçırmamak lazımdır: Birincisi, İslâm'ın sahibine uymak. İkincisi, bağlı olduğu rehberini, yalnız Allah için sevmektir. Bu iki şey varken, hiç bir şey verilmese bile hiç üzülmemelidir. Bir gün gelir çok şey verilir. Fakat Allah göstermesin, eğer bu ikisinden birisi sarsılırsa, hâsıl olan hâlleri ve zevkleri istidrâc bilmelidir."*¹⁰⁰

*"Zira sünnet ile bid'at birbirine zıttır. Birinin varlığı diğerinin yok olmasını gerektirir. Elbette birini ihyâ etmek, diğerini imha etmek demektir. Sünnetin ihyâsı bid'atın imhasına, bid'atın ihyâsı da sünnetin imhasına sebep olur. Bid'at, bir sünnetin imhası olduğuna göre, nasıl olur da bid'ate, hasene denilebilir? Ancak güzelden maksat, nisbi güzellik ise olabilir. Çünkü bu hususta mutlak güzellikten bahsetmek uygun olmaz. Zira bütün sünnetler Hak Subhânehû'nun rızasına uygundur. Sünnetlerin tersine olan şeyler de Şeytanın razı olduğu şeylerdir."*¹⁰¹

Sonuç

İmâm-ı Rabbânî İslâm ve tasavvuf tarihinde önemli izler bırakmış bir âlim ve sûfidir. Hayatı boyunca gerçek tasavvufun, bidatlere bulaşmamış sağlam akidelere dayalı, iman ile amelin bütünleştiği bir çizgide olması gerektiğini savunmuştur.

⁹⁸ Ensârî, *a.g.e.*, s. 35; Gümüšoğlu, *a.g.m.*, s. 33.

⁹⁹ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 186. Mektup. s. 340.

¹⁰⁰ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 191. Mektup, s. 346.

¹⁰¹ İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, c. 1, 255. Mektup, s. 492.

Öncelikle bir yandan hayatına yakından bakarak bir takım sonuçlar çıkarmak, öte yandan eserleri üzerinden giderek günümüz tasavvuf tartışmalarına ışık tutacak bir takım bulgular üzerinde değerlendirmeler yapmak istiyoruz.

1. İslâmiyet'in yayıldığı yıllarda kılıç zoruyla veya başka icbar edici yöntemlerle yayılmanın yerine en çok mutasavvıfların yaşayışlarındaki ahlaki güzelliklerin ve örnek kişiliklerinin etkisiyle insanlar Müslümanlıkla tanışmış ve o dini benimsemişlerdir. Hindistan bunun örneğini yaşayan en önemli bölgelerden biridir. Günümüz Batı dünyasında da en çok tasavvuf düşüncesi üzerinden İslâmiyet'in yayıldığı bilinen bir gerçektir.

2. İmâm-ı Rabbânî'nin çok iyi bir eğitim aldığı, daha küçük yaşlarda tefsir, hadis, fıkıh, mantık, kelam ve felsefe gibi ilimleri okumasının yanı sıra, tasavvufi eserler okuduğu bilinmektedir. İmâm-ı Rabbânî, özellikle İslâm'ın kitabî çizgide anlaşılması, toplumun cehaletten kurtulup hurafelerden arındırılması hususunda verdiği içten mücadele önem arz etmektedir. Dolayısıyla tasavvuf tarihinde ilim ile ameli birleştiren ve tasavvufun temel İslâmî ilimler üzerinde bina edildiği sonucu ortaya çıkmakta ve mutasavvıfların cahil oldukları dini bilgilere vakıf olmadıkları eleştirileri geçersiz kılmaktadır.

3. Bir mutasavvıf sosyal seviyesi, makam ve mevkii ne olursa olsun imkân bulduğu her yerde İslâm'ı anlatmalı ve insanlığın hidayeti için çaba sarf etmelidir. İmâm-ı Rabbânî'nin hapiste gayri müslimleri Müslüman yapma faaliyeti, saraya girmesi, saraydaki bir takım etkili ve yetkili kimseleri yanlış yolda olduklarını cesaretle uyarması, reddiyeler kaleme alması bir yandan fikirleriyle mücadele etmesi, öte yandan kalemiyle mücadele etmesi mutasavvıfın takınması gereken ideal bir tavidir. Dolayısıyla mutasavvıfların hiçbir şeye karışmadıkları, yanlış giden bazı şeyler noktasında çözüm üretmedikleri veya uyarılarını yapmadıkları eleştirilerini fikrini yanlışlamaktadır.

4. Tıpkı Mevlânâ'nın Şems ile karşılaşması gibi İmâm-ı Rabbânî'nin de tasavvuf eğitimi almasına rağmen karşılaştığı şeyhi Baki Billah'ı bulması ve ona mürid olması dikkat çekicidir. Mürid olan biri her şeyiyle mürşidine teslim olmalıdır. Bu teslimiyet manevi anlamda nefis tezkiyesi ve kalp tasfiyesi sürecinde yaşanır. Yoksa günümüzde tasav-

vuf düşüncesine yöneltilen tenkitlerde herkesin dilinde olan, “iradesini birinin eline teslim etme” gibi kişiyi, kişiliksiz iradesiz biri haline getirme gibi bir uygulama söz konusu değildir. Aksine bu teslimiyet, daha kişilikli, daha iradeli ve güçlü karakterli bir insan yetiştirme sürecidir. Bunu en iyi İmâm-ı Rabbânî'nin eğitim sisteminde ve onun mücadelesinde görmekteyiz.

5. Dini sapmalar karşısında İmâm-ı Rabbânî'nin takındığı tavır orijinal bir tavidir. Ekber Şah'ın Din-i İlahî'sine karşı, karşılına dikilip yanlışlarını yüzlerine söyleme, düzeltilmesi için mücadeleye girme ve gerekirse hapis yatmayı bile göze almak güçlü ve iradeli bir karakteri yansıtmaya bakımından önemlidir. Bu husus yetiştirdiği talebelerinde de görülmektedir. Aynı zamanda devleti yıkmaya, itibarını zedelemeye ve halkı umutsuzluğa düşürmeye yönelik faaliyetler yapılmadığı sürece, fikir ve kalemle yapılacak mücadelenin meşru ve makbul olduğunu İmâm-ı Rabbânî bize göstermektedir.

6. İmâm-ı Rabbânî Cihângîr'in saraya davetine gitmesiyle Cihângîr'in kendisinden, kendisine secde etmesini istemesi üzerine “ben Allah'tan başkasına secde etmem” diyerek din ve dünya büyüklerine tazim secdesi caiz görülmesine rağmen, böyle bir uygulamaya girmemesi, İslâm inanç ve uygulama alanlarına İmâm-ı Rabbânî'nin hassasiyetini göstermekte, ne pahasına olursa olsun ruhsatlarla/cevazlarla değil, azimetlerle amel edilmesinin örneğini ortaya koymuştur.

7. İmâm-ı Rabbânî'nin hapisten çıkarılmasıyla birlikte ordugâhta misafir edilmesi, faaliyetlerinde yönetime yakın olmak ve yöneticilerle iç içe olmak, yöneticilerden makam ve mansıp beklemek anlamında değildir. Bunu İmâm-ı Rabbânî asla yapmamıştır. Zaten yöneticiler de bunun farkında idiler. Onlara hak ve hakikati anlatma, adalet üzere olmalarını tavsiye etme, maneviyat eğitimi verme gibi hususlarda, kendilerine yardımcı olmak niyetiyle yakınlarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu hususta da İmâm-ı Rabbânî örneğini bir kez daha göstermektedir.

8. İmâm-ı Rabbânî öncesinde de var olan fakat İmâm-ı Rabbânî tarafından daha etkili bir şekilde kullanılan mektupla eğitim metodu, yaşadığı devirde her kesimden insanlara ulaşma noktasında çok etkili olmuştur. Özellikle çeşitli dini mevzularda ve tasavvuf alanında nü-

fuzlu insanlardan müritlerine kadar her kesimden çevrelere mektuplar ve risaleler yazarak devrinde hizmetlerinin damgasını vurmuştur. Bu devirde mektup yazma geleneği en önemli dini, siyasi ve toplumsal bilgi kaynaklarından biri haline gelmiştir. İmâm-ı Rabbânî de en önemli fikirlerini bu vasıta ile duyurma fırsatı bulanlardan biridir.

9. İmâm-ı Rabbânî, fikirlerini duyurma fırsatı bulduğu önemli eseri olan *Mektûbât-ı Rabbânî*'sinde tasavvuf ağırlıklı mektuplarında sürekli bir şekilde mürşid-i kâmilin önemi, bid'atlere bulaşmamış inanç ve ibadet hayatı, ehl-i sünnet ve'l-cemaat inancına sahip olmanın tasavvufi gelişim için olmazsa olmazlığı, Kur'ân-ı Kerîm ve sahih sünneti ve Hz. Peygamber'i tasavvufi eğitimin merkezine koyma gibi önemli hususları sürekli işlemiştir.

10. İmâm-ı Rabbânî ikinci bin yılın müceddidi olarak kabul edilmektedir. Bin yılın müceddidinin görevi sadece zamanla aslından sapan bazı dini noktaları düzelteren veya dinde bozulan bazı itikadî ve amelî hususları düzeltmek değil, aynı zamanda daha önceden bilinmeyen veya unutulmuş sünnetleri ve güzel hasletleri tekrar gündeme taşımaktır. İmâm-ı Rabbânî gerek dinî ve ictimâî konulardaki faaliyetleri ve gerekse tasavvuf düşüncesindeki getirdiği bir takım yenilikler ve tasavvuf düşüncesine kattığı olmazsa olmaz kavramlar, mücedditlik görevini hakkıyla yerine getirdiğinin bir nişanesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Son zamanlarda yaşanan olayların tasavvuf zeminine kaydırılarak zararın tasavvuf müessesine çektirilmesi kabul edilebilir durum değildir. Her bir ilim dalı kendi iç ıstılahları ve kendi iç mantığı ile hareket etmelidir. Böyle hareket ettiği takdirde, bir başka ilim dalını topyekün reddetme ameliyesine giremeyecek ve tartışmayı epistemolojik alandan ontolojik zemine çekmeyecektir. Böyle yapıldığı takdirde epistemolojik zemin ontolojik zemine kayacak ve bir ilim dalının varlığı veya yokluğu tartışma konusu haline gelecektir. Bunda da ilim ve irfanı, akıl ile kalbi, felsefe ile hikmeti, tasavvuf ile şeriati birbirinin mütemmimi olarak değil, alternatif ve rakibi olarak görmenin yanlışının vebali altına girilmiş olacaktır.

Kaynakça

- Abdu'l-Bari en-Nedvî, *Tasavvuf ve Hayat*, trc. Mustafa Ateş, Ankara 1998.
- Afîfî, Ebu'l-Âlâ, *Tasavvuf*, trc. İ. Uçar, M. Sülün, İstanbul 1996.
- Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, Mısır 1314h
- Algar, Hamid, İmâm-ı Rabbânî, TDVİA, İstanbul 2000, C. XXII.
- Ansari, Muhammed Abdu'l-Hak, *Sufism and Shari'ah, A Study of Shaykh Ahmed Sirhindi's Effort to Reform Sufism*, London 1986.
- Aziz Ahmed, *Hindistan'da İslâm Kültürü Çalışmaları*, trc. Latif Boyacı, İstanbul 1995
- Bandura, Albert, "Evolution of Social Cognitive Theory," *Great Minds in Management*, Eds. K. G. Smith & M.A. Hitt, Oxford University Press, 2005.
- Bırışık, Abdulhamid, *Oryantalist Misyonerler ve Kur'an*, İstanbul 2004.
- Cebecioğlu, Ethem, *İmâm-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri*, İstanbul 1999.
- _____, "İmâm-ı Rabbânî ve Mektubâtı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1996, c. 37.
- _____, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 2004 ve Ankara 2014 baskısı.
- Cürcânî, Seyyid Şerif, *Ta'rifât*, nşr., Abdurrahman Umeyra, Âlemü'l-kütüb, Beyrut 1987.
- Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, I-V, İzet Ubeyd ed-da's, Humus 1307h.
- Ensârî, Muhammed Abdulhak, *Şeriat ve Tasavvuf İmâm-ı Rabbânî Şeyh Ahmed Serhendi'nin Anlayış ve Mücadelesi*, trc. Yusuf Yazar, Ankara 1991.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1997.
- Erdem, Mehmet, "Serhendi'nin Tecdit Yönteminde Fıkhın Yeri", *Diñi Araştırmalar*, c. 9, Sayı: 26 (Eylül-Aralık 2006).
- Gümüšoğlu, Hasan, "İmâm-ı Rabbânî'nin Tecdid Hareketinde Ehl-i Sünnet İtikadının Önemi," *FÜİFD*, Elazığ 2013, 18/2, ss17-44.
- Gündüz, İrfan, "Tasavvufi Bir Kavram Olarak Rabîta", *Tasavvuf*, Yıl: 2007, sayı: 19, s.23-53.
- İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât-ı Rabbânî*, trc. Kasım Yayla, I-II, İstanbul 1999.
- _____, *Mektûbât-ı Rabbânî'de Şeriat ve Tasavvuf*, trc. N. Tosun, S. Derin, A.H.Yıldırım, İstanbul 2014.
- _____, *Mebde' ve Me'ad*, trc. Mustafa Özgen, Konya 2007.

- Kandehlevî, Muhammed Fazlullah Serhendî Fârukî, *Umdetü'l-Makâmât*, trc. Süleyman Kuku, İstanbul 2007.
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Bursa 1985.
- Kâtip Çelebî, *Mizânü'l-hak fi ihtiyârî'l-ahak*, nşr. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1993.
- Kılıç, Cevdet, *Bilgelik Hikâyeleri*, İstanbul 2013.
- Koç, Bozkurt, "Çocuğun Dini Gelişiminde Rol Model Olarak Anne ve Baba," *Dinî Araştırmalar*, Mayıs Ağustos, 2008.
- Korkmaz, İsmail, "Sosyal Öğrenme Kuramı", *Eğitim Psikolojisi* içinde, Edit.: Binnur Yeşilyaprak, İstanbul 2014.
- Liebman, J. Loth, *Kalp Huzuru*, trc. Sofi Huri, İstanbul 1962.
- Muhammed Emin el-Kürdî, *el-Mevahibu's-sermediyye fi menâkibi'n-nakşibendiyye*, Kahire trsz.
- Mustafa Sabri Efendi, *Mevkîfü'l-akl*, Beyrut 1981.
- Özgen, Mustafa, *İmâm-ı Rabbânî Uluhiyyet ve Nübüvvet Anlayışı*, Konya 2007.
- Platon, *Devlet*, trc. S. Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz, İstanbul 2012.
- Smiles, Samuel, *Karakter*, trc. Mustafa Ertem, İstanbul 1975.
- Şarkpürî, Muhammed Halîm, *İkinci Bin Yılın Yenileyicisi İmam Rabbânî*, trc. Ali Genceli, Konya 1978.
- Tirmizî, *es-Sünen*, Thk., A. Muhammed Şakir, M. Fuad Abdalbaki, Atve Avad trsz.
- Topbaş, O. Nuri, *Tasavvuf*, İstanbul 2002.
- Tosun, Necdet, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî*, İstanbul 2013.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2005
- Yaran, Rahmi, "Bid'at," *DİA*, c. 6, s. 129-131.
- Yazıcı, Hikmet, "Sosyal/Bilişsel Öğrenme", *Eğitim Psikolojisi*, Edit.: Kurtman Ersanlı, Ersin Uzman, İstanbul 2007.
- Yılmaz, H. Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 2009.